

bulletin 11

AKADEMIE VĚD ČR

ab 201

akademický

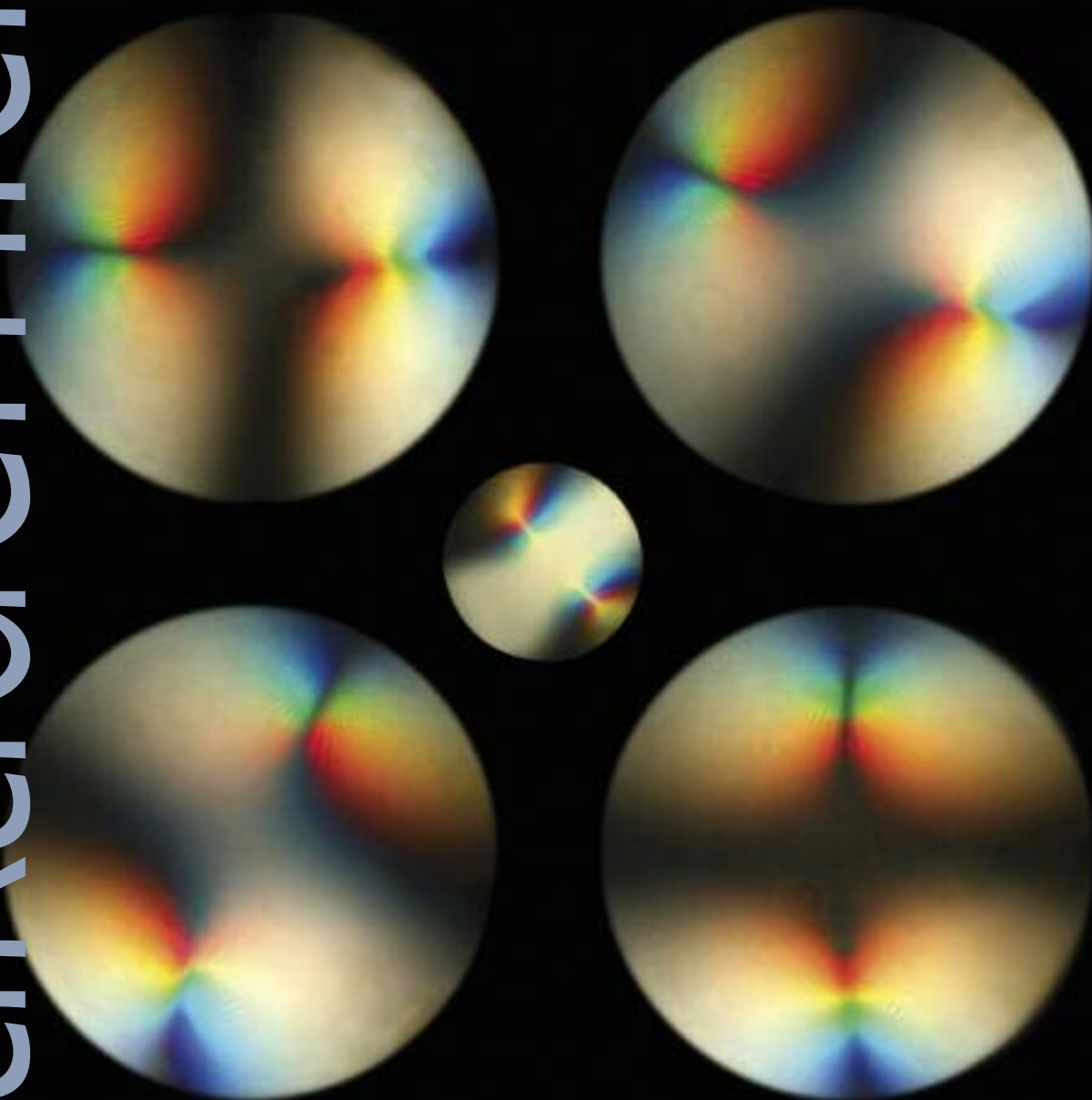

FOTO: JAN KROUPA, ARCHIV AUTORA

Disperze světla – konoskopické obrázky dvouosého opticky aktivního monoklinického krystalu APMHP s velkou disperzí optické indikatrix. Jeden z 255 snímků v soutěži Věda fotogenická. Vybrané fotografie se představily na stejnojmenné výstavě v sídle Akademie věd během listopadového Týdne vědy a techniky.

Zleva: šéfkonstruktor dalekohledu Zdeněk Bardon, ředitel Astronomického ústavu AV ČR Vladimír Karas, Vladimír Baumruk z Fyzikálního ústavu UK a Pavel Suchan z ASU AV ČR

VŠECHNA FOTO: STANISLAVA KYSELOVÁ, AKADEMICKÝ BULLETIN

ROBOTICKÁ OBSERVATOŘ V ONDŘEJOVĚ

Astronomický ústav AV ČR zprovoznil 7. října 2014 v areálu ondřejovské hvězdárny robotickou observatoř BlueEye 600. Srdce jejího komplexu tvoří zrcadlový dalekohled o průměru 0,6 metru, který umožňuje sledovat rychlé změny na obloze (za sekundu se dokáže otočit o 90 stupňů) – ondřejovští astronomové jej využijí například při pozorování jasných meteorů (bolidů). Symbolickým klíčem odemkl observatoř emeritní ředitel Evropské jižní observatoře (European Southern Observatory – ESO) prof. Johannes Andersen. Projekt s podporou Technologické agentury ČR vznikl ve spolupráci s Astronomickým ústavem UK a královehradeckou firmou ProjectSoft, která při konstrukci observatoře využila průmyslové automaty instalované například v pivovarech. Jak uvedl šéfkonstruktor Zdeněk Bardon (sám amatérský hvězdář), laboratoř je unikátní tím, že je mobilní a lze ji rozebrat, přemístit a sestavit bez nutnosti odlévání betonu.

nových pilířů, což snižuje cenu instalace. Zkonstruování prototypu si vyžádalo investici ve výši 18 milionů korun – výroba dalších přístrojů by mohla být levnější, okolo 10 milionů.

Laboratoř je osazena nejmodernějším řízením s pohony direct-drive s výlučně průmyslovými komponenty včetně PLC Beckhoff. Kopuli navrhli konstruktéři způsobem, aby umožňovala rychlé otevření a okamžité natáčení dalekohledu. Průmyslová elektronika se nachází ve speciálním kontejneru, meteorologická čidla se sama starají o bezpečnost observatoře. Pozorování lze provádět v několika módech – místním, dálkovém a plně robotickém s použitím plánovacího softwaru, kdy dalekohled pracuje, aniž by byl přítomen pozorovatel. Podle dr. Miroslava Brože, který se v Astronomickém ústavu UK zabývá dynamikou Sluneční soustavy a teplenými jevy na planetkách, je způsob řízení tohoto dalekohledu odlišný, protože systémy v něm jsou velmi komplexní a jeho hardware je tak propracovaný, že přímo vybízí k vývoji nového softwaru.

lsd

Obálka	
Robotická observatoř v Ondřejově	2
Pocta Matiji Murkovi	3
Ceny za popularizaci vědy	4
Obsah, úvodník	1
Téma měsíce	
Chceme zdravou Evropu	2
Je ebola jen hrozbou?	2
Událost	
O krok napřed	4
Nad novými Dějinami Slovenské akademie věd	4
Z Akademické rady	
Informace z 22. zasedání Akademické rady AV ČR	7
Zahraníční styky	
Spolupráce s tchajwanským ministerstvem pro vědu a technologie	8
Věda a výzkum	
Monumentální předrománská sakrální stavba na Vyšehradě	10
Etymologické symposion Brno 2014	13
Nové přístrojové vybavení	14
Zasedání výboru pro bioetiku	15
TOFA 2014: o termodynamice slitin v Brně	16
IMEBORON XV	17
Neznámý Dvořák ze staré skříně	18
Představujeme projekt	
ALMA: společné pracoviště pro výzkum výtvarného umění	20
Ocenění	
Cena Milady Paulové 2014	24
Stříbrná medaile Senátu	24
Státní cena za překlad 2014	25
Cena Josefa Jungmanna 2013	25
Výročí	
Kolářovské výročí s přispěním Akademie věd	26
Portréty z Archivu	
Jindřich Křepelka	28
Z Bruselu	
Strategické výzvy pro evropský výzkum	29
Knihy	
Vzpomeňme Seiferta	30
Špionáž za studené války	30
Nové knihy	31
Resumé	
Nový předseda Grantové agentury	32

FOTO: STANISLAVA KYSELOVÁ, AKADEMICKÝ BULLETIN

Vážení a milí čtenáři,

když události před čtvrt stoletím a jejich listopadové vyvrcholení na pražské Národní třídě nedaleko od budovy tehdejší ČSAV definitivně rozlomily mříže totalitního bloku, mohli konečně i naši vědci volně vykročit do celého světa. V zahraničí mj. načerpali také zkušenosti, jak zprostředkovat veřejnosti povědomí o tom, co je to vlastně věda, jak se „dělá“ a že je potřeba nechat laikům, dospělým i dětem nahlédnout až „pod ruce“ do laboratoří. Tak začaly ústavy v devadesátých letech pořádat *Dny otevřených dveří*. Zprvu skromná akce se postupně rozkošatila až do současné podoby festivalu *Týden vědy a techniky* s partnerskou plejádou vědeckých i vzdělávacích institucí po celé republice. V jindy tichých chodbách pracovišť i ústředí Akademie panuje v listopadu čilý ruch a znějí veselé hlasy, kouzlo objevování si vybudovalo skvělou tradici a síť spoluorganizátorů. Závěr festivalového reje se přibližuje výročnímu dni přelomového roku 1989, který patří k nejvýznamnějším obdobím naší historie. Při této příležitosti se čeští i zahraniční odborníci na soudobé dějiny setkali nad otázkou „Co po 25 letech od listopadu 1989 víme a nevíme?“ a shrnuli význam roku 1989 ve středoevropském kontextu, vývoj a proměnu institucionální a badatelské základny či proměnu témat a metod historiografického výzkumu po uvedeném roce. V tomto kontextu si dovoluji upozornit také na zamýšlení nad 25 lety svobody a vzpomínky na tehdejší dění v Českých Budějovicích, které přináší *Journal Jihočeské univerzity*. Závěrem ještě doplňuji kalendárium o letošní sté výročí slovanských studií na Univerzitě Karlově a v té souvislosti odhalenou pamětní desku připomínající zakladatele Slovanského ústavu AV ČR Matiji Murka (více najdete na našem webu <http://abicko.avcr.cz>).

MARINA HUŽVÁROVÁ

AKADEMICKÝ BULLETIN
 Vydává: Středisko společných činností AV ČR, v. v. i., 110 00 Praha 1, Národní 3
 ISSN 1210-9525, registrační číslo MK ČR E 8392
 Šéfredaktorka: Mgr. Marina Hužvárová (HaM), tel.: 221 403 531, fax: 221 403 356, e-mail: huzvarova@ssc.cas.cz
 Redakce: Ing. Gabriela Adámková (srd), tel.: 221 403 247, e-mail: adamkova@ssc.cas.cz; Mgr. Luděk Svoboda (lsd), tel.: 221 403 375, e-mail: svobodaludek@ssc.cas.cz; fotografie: Mgr. Stanislava Kyselová (skys), tel.: 221 403 332, e-mail: kyselova@ssc.cas.cz; tajemnice redakce: Bc. Barbora Odstrčilová, tel.: 221 403 513, e-mail: odstrcilova@ssc.cas.cz; Překlad resumé: Luděk Svoboda, John Novotný; jazyková korektura: Irena Vítková, tel.: 221 403 289, e-mail: vitkova@ssc.cas.cz
 Redakční rada: předseda – prof. PhDr. Pavel Janoušek, CSc.; členové – prof. PhDr. Marek Blatný, CSc., RNDr. Antonín Fejfar, CSc., Ing. Pavol Ihnát, PhDr. Antonín Kostlán, CSc., doc. RNDr. Karel Oliva, Dr., Ing. Karel Pacner, prof. Ing. Petr Ráb, DrSc., prof. RNDr. Eva Zažímalová, CSc., JUDr. Jiří Malý
 Grafická úprava: Zuzana Grubnerová
 Tisk: Serifa, s. r. o., Jinonická 80, 158 00 Praha 5, e-mail: serifa@volny.cz
 Příspěvky přijímáme e-mailem na adresu abicko@ssc.cas.cz. Redakce si vyhrazuje právo příspěvky krátit. Za odborný obsah příspěvku ručí autor. Články vycházejí rovněž v elektronické verzi na <http://abicko.avcr.cz>.
 Adresa redakce: Praha 1, Národní 3, 4. patro – Viola.
 AB 11/2014 vychází 20. listopadu 2014.

CHCEME ZDRAVOU EVROPU

Rakouské lázeňské městečko rozložené v Gasteinském údolí lemovaném masivem Vysokých Taur hostilo počátkem října již posedmnácté European Health Forum Gastein (EHFG), letos s mottem „Volíme zdraví – takovou Evropu chceme“.

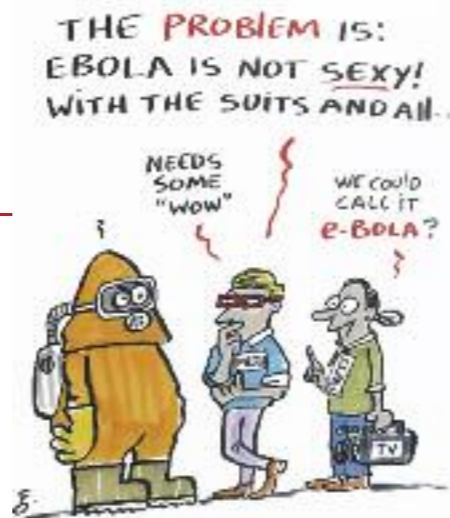
Evropského fóra k otázkám zdraví a zdravotní politiky se pravidelně účastní představitelé Evropské komise, pro niž je důležitým zdrojem informací a platformou pro tvorbu příslušných norem. Do letošního programu pro 600 účastníků z 50 zemí byla aktuálně zařazena problematika epidemie eboly v Africe i prevence proti jejímu šíření mimo černý kontinent. Hojně diskutovanou byla rovněž ožehavá problematika masivní imigrace do Evropy, kdy nemá obrovské množství lidí, často bez jakýchkoli dokladů, prakticky žádný přístup ke zdravotní péči. Jedna z konferenčních sekcí byla věnována státnímu obyvatelstvu a s tím spojenými aspekty, sledovaná je rovněž problematika zdravých potravin nebo šířící se obezity (zhusta s kvalitou potravin související). Méně naléhavým, ovšem stále významnějším se na starém kontinentu stává rozrůstající se aktivistické hnutí pacientů, jež mělo rovněž svůj konferenční panel.

Jakkoli se experti shodují, že nejlepší univerzální obranou proti epidemiím jsou silné zdravotní systémy, v současnosti jako by se nacházely v jisté krizi; chyby, nesmysly a absurdity evropských systémů snad nejlépe vystihovaly karikatury vznikající v průběhu konferenčních jednání, které se posléze těšily velkému zájmu, když jimi pořadatelé průběžně zdobily stěny společných prostor. Mimo chodem, na zoufale špatné informování o ebolě upozorňovali afričtí vědečtí novináři už před několika měsíci. V globalizovaném světě se nám tak dostává prostřednictvím eboly varování, že se jakákoli epidemie může stát hybným momentem geopolitické krize se všemi dalšími následky, z nichž namátkou zmiňme třeba zhroutení vnitřního trhu nebo náhlý nedostatek pracovních sil (již nyní probleskují

zprávy o zdražení kakaoových bobů v souvislosti s ebolou). Pokud by měly státy zasažené krvácivou horečkou funkční zdravotnické a monitorovací systémy a zdravotní péče by se pro lidi nestávala pořád hůř dosažitelnou, epidemie by se nešířila tak dramaticky, jako jsme toho nyní svědky. Prezident EHFG prof. Helmut Brand i dr. Armin Fidler ze Světové banky vidí v této nemoci odraz dlouhotrvající a rostoucí nerovnosti. Jako příklad rychlého a efektivního zvládnutí virové infekce v dobře fungujícím systému zdravotní péče připomněli srovnatelnou horečku Marburg, která v roce 1967 vypukla v Německu a Jugoslávii. Jenže v dnešním globalizovaném světě už nezůstává žádná epidemie pouhou regionální záležitostí, a čím dříve pomohou jiné země při jejím zvládnutí, tím lépe ochrání i samy sebe. A k vlastní ochraně také napomůže, když se dostanou ke zdravotní péči a tedy i prevenci a případně monitoringu též lidé, kteří z jakéhokoli důvodu opustili své domovy a nyní se, často bez dokladů, pohybuji po našem kontinentu.

O příspěvek k epidemiologické situaci v souvislosti s ebolou jsme požádali prof. Ivo Hánu, který pracoval jako mikrobiolog, ale hlavně imunolog a epidemiolog v terénu, v laboratoři v základním výzkumu i jeho aplikaci a rovněž na klinickém oddělení, přičemž se této problematice dlouhá léta věnoval ve Světové zdravotnické organizaci. ■

MARINA HUŽVÁROVÁ

KRESBA: FLORIS OUDSHOORN pro EHFG

látek. V této oblasti najdou čtenáři řadu recentních informací např. na internetu.

Kořeny mé úvahy leží v dlouholeté práci u prof. Karla Rašky v Ústavu epidemiologie a mikrobiologie a ve škole, kterou mi dal. Prof. Raška byl zakladatelem a tvůrcem naší epidemiologie infekčních nemocí a jeho mezinárodní renomé ho vyneslo do vysoké funkce ředitele divize sdělných nemocí hlavní úřadovny Světové zdravotnické organizace (WHO) v Ženevě, kde naplánoval a řídil vysoce úspěšnou celosvětovou akci eradikace smrtelných černých neštovic. V článku se opírám nejen o teoretické poznatky (vyučoval jsem epidemiologii v mezinárodních kurzech WHO pro lékaře od Mexika až po Japonsko), ale důležitější byly především zkušenosti z mnohaměsíčních pracovních pobytů v rozvojových zemích ve funkci poradce WHO.

Selhávání protiepidemických opatření proti ebolě v Africe i zatím ojedinělé nákazy mimo ni a z toho se rozvíjející rozsah epidemie má řadu příčin, z nichž ty hlavní se týkají tropických oblastí afrických rozvojových zemí. Ojedinělou infekci např. v USA nebo ve Španělsku bylo možné vyjasnit nedostatečným dodržováním protiepidemických opatření zdravotnickým personálem. Ovšem jedním z nejslabších míst v Africe je včasná diagnostika onemocnění ebolou. Začátek nemoci je klinicky zcela necharakteristický, a proto dochází k falešným diagnózám ve smyslu kladném i záporném. Znamená to, že především špatně rozpoznaná infekce ebolou je v podstatě zdrojem další infekce v okolí. Přesná doba inkubace zatím není definitivně známa, protože většinou chybí identifikace momentu nákazy. Izolace nemocných, ale také zacházení se zemřelými na tuto nemoc naráží na nedostatek pokynů, informací, na neochotu poslechnout i nejzákladnější opatření a na místní pověřčivá tabu, která je nesnadné a někdy též nemožné zlomit. Infekciozita eboly nebyla dosud spolehlivě stanovena. Často chybí evidence obyvatelstva a situací ve srovnání s dřívějšími epidemiemi pochopitelně ještě zhoršuje zvyšující se mobilita obyvatel i nedůvěra k zahraničním zdravotníkům. Už několikrát byl zaznamenán útek místních zdravotnických pracovníků zděšených možností smrtelné nákazy.

To vše naznačuje spojitost medicínské problematiky této epidemie se studiem dalších vědeckých oblastí, jako jsou etnografie, sociologie, religionistika a pochopitelně ekonomika se vsudypřítomnou korupcí a bezostyšným okrádáním. Takové studie doposud většinou chybí, v informacích o jednotlivých případech ale i o epidemii jsou ponechávány stranou, přestože jsou důležité a v současném kontextu se dokonce někdy ukazuje, že zásadně limitují možné úspěchy ochranných akcí.

Data o nemocnosti a smrtelnosti jsou velmi nespolehlivá, narážejí na výše zmíněný výběr obtíží. Úmrtí jsou nesporná, ale lehčí formy nemoci, které jistě také existují, stále unikají. Stává se pak, že smrtelnost, tj. podíl zemřelých z celkového počtu infikovaných, je na začátku rozpoznání těžkých případů u nové nemoci vysoká, zatímco v průběhu doby jsou postupně rozpoznávány i lehčí formy infekce, čímž se pak smrtelnost snižuje. To bylo už v minulosti pozorováno například u japonské encefalitidy, jež se v začátcích

popisovala jako vysoce smrtelná infekce, ale později se přišlo na to, že existuje velké procento infikovaných, kteří nemají vůbec žádné příznaky nebo prodělají jen tzv. subklinické

onemocnění. Nelze tedy vyloučit, že u eboly nemůže dojít k podobnému konstatování.

Odkud krvácivá horečka ebola přišla? Víme, že rezervoárem jsou opice a že se první nemocný nakazil zřejmě kontaktem s infikovanou opicí, která ale možná známky onemocnění vůbec neměla. Přírodní ohniskovost je známa již dlouhá léta u velkého počtu infekcí přenosných na lidi, jako je například u nás klíšťová encefalitida. Ovšem identifikace způsobu, jak virus v přírodě koluje, je namáhavá a precizní práce pro epidemiology v terénu a pro jejich „counterpart“ – pracovníky v laboratoři, a budeme si na ni muset počkat. Následuje navíc ještě palčivější problém k vyřešení: Jak to, že se tato infekce u zvířat najednou objevila? Kdyby se u nich vyskytovala již dříve, muselo by s největší pravděpodobností již dříve také dojít k přenosu na člověka. Biologické vědy, především genetika, vysvětlují záhadu vznikem mutace v genomu DNA, ovšem prokázat to je obtížné. Nicméně jsou zrody mutací nesporné – trvalý příklad nám poskytuje virus chřipky, jehož mutace nás nutí měnit očkovací látku každý rok. Charakter nemoci se ovšem může měnit i u bakteriálních nákaz. Přesné údaje z dánských registrů z konce 19. a začátku 20. století sdělují, že spála vyvolávaná streptokoky a lehce diagnostikovatelná byla v těchto záznamech těžkým, často smrtelným onemocněním, zatímco o několik dekád později, a to už před érou antibiotik, šlo o celkem lehkou dětskou nemoc. Určitý stupeň promořenosti může změnit nejen průběh individuálního onemocnění, ale může zabránit vzniku epidemie v populaci. To je podstatou tzv. „herd immunity“ (překládáme jako „kolektivní imunita“), která byla identifikována už před řadou let a může vzniknout buď po přirozeném vysokém promoření nějakou infekcí, nebo cíleně dostatečným proočkováním a je podle charakteru dané infekce pro tuto nákazu charakteristická. Nakonec nelze pominout ani individuální, ale i etnický podmíněnou vnímavost k některým i neinfekčním chorobám, která může výskyt a eventuální epidemii poněkud modifikovat. Mám na mysli například určité vazby individuálně charakteristických tkáňových znaků jedince, u člověka znaků HLA.

Vakcína proti ebolě je zatím ve stadiích přípravy, ověřování studia neškodnosti a individuálního pokusného zkoušení u několika nemocných. Až bude k dosažení, nastane v Africe a rozvojových zemích další problém, a sice jak dosáhnout adekvátní proočkovanosti (bude-li to ekonomicky a organizačně únosné) a udržet vakcínu v dobrém stavu. Ne vždy jsou např. chladničky v očkovacích centrech naplněny dostatečným množstvím obyčejné vody v lahvích pro udržení nízké teploty při výpadku elektřiny.

Tento článek se snažil pohledět na epidemii eboly a na boj s ní jako na ukázkou komplexního pojmání a prezentaci závažných problémů a jejich řešení. Nebylo cílem opakovat konkrétní údaje o chorobě, ale chtěl jsem ukázat, že řešení a zvládnutí této epidemie vyžaduje a v budoucnosti bude ještě více vyžadovat výraznou spolupráci, kterou nelze vždy snadno uskutečnit, mnoha vědeckých odvětví, z nichž jsem některá (např. sociologii) již v začátku stati uvedl. Pokud se nezmění způsob života lidí ohrožených ebolou, bude dosažení úspěchu velmi nesnadné, pouhé studium choroby nestačí. Ebola tedy není jen reálnou hrozbou, ale především výzvou k širšímu pohledu a účinnějšímu zvládnutí palčivých problémů současného světa. ■

IVO HÁNA,

emeritní předseda Rady vědeckých společností ČR

JE EBOLA JEN HROZBOU?

Články o infekčním onemocnění ebola se již po řadu měsíců staly běžným tématem periodik v celém světě. Z často nepřesných, neúplných nebo málo podložených zpráv se většinou dovidáme jen úločky informací, které potřebujeme, abychom si mohli vytvořit reálný obraz, co se právě v Africe, ale i jinde ve světě děje, jaký je skutečný rozsah epidemie, co můžeme očekávat, jak pokročilo vědecké bádání a jaká opatření jsou účinná i jaká neúčinná.

Z některých pojednání vyznívá beznaděj, jindy se autoři pouštějí do nereálného teoretizování, které neodpovídá současnému stavu poznatků. Problematika jistě vysoce nebezpečného onemocnění je předmětem úvah, rad i rozhodnutí k akcím, které by měly zabránit dalšímu šíření epidemie nebo dokonce vzniku pandemie. Avšak ne všechna vyhlášená opatření jsou vždy podložena relevantním epidemiologickým šetřením a rozvahou, což například u politiků ani nelze předpokládat.

Při rozhovorech jsem se opakovaně setkával s různým stupněm od spolehlivé až k velmi nepřesné informovanosti o původci tohoto

virového onemocnění, jeho šíření a rezervoáru, inkubační době, průběhu onemocnění, smrtelnosti a dalších údajích, které jsou pro posouzení infekce a jejího šíření nezbytné. Většinou však zcela chybí hodnocení dalších faktorů potřebných pro orientaci při úvahách o epidemii a jejím zvládnutí. Celou šíří informací o agens, jeho rezistenci, práci na přípravě vakcín a další stránky boje s touto virovou, jak novináři s oblibou píší „zákeřnou“, nákazou, ponecháme virologům, infektologům, farmakologům a vědeckým pracovníkům velkých farmaceutických firem, které si jedině mohou dovolit financovat nákladný výzkum přípravy léčiv a očkovacích

FOTO: ISRAELNEW AGENCY.COM

O KROK NAPŘED

Přesně ve dnech, kdy předseda Slovenské akademie věd prof. Jaromír Pastorek bojoval se slovenskými politiky, aby nebyl rozpočet jeho instituce snížen o 17 %, se 14. října 2014 v pražské vile Lanna za účasti velvyslance Slovenské republiky představila unikátní publikace *Dejiny Slovenskej akadémie vied. Autorský kolektív v čele s Dušanem Kováčem (Historický ústav SAV) podává v knize syntetický a ucelený pohled na šedesátiletou historii této instituce.*

Téměř sedmisetstránkové dílo je výsledkem několikaleté vědecké práce, a jak s úsměvem podotkl předseda Akademie věd ČR prof. Jiří Drahoš, slovenští kolegové jím českou instituci o krok předběhli; zároveň také připomněl analogii mezi současnou situací slovenského předsedy prof. Pastorka a českým vývojem v roce 2009, kdy on sám musel krátce po svém nástupu do funkce čelit podobnému ohrožení Akademie u nás. Podporu Akademií věd zemí Visegrádské čtyřky vyjádřili jejich předsedové slovenským kolegům v dopise čelným představitelům Slovenské republiky, který zformulovali během pravidelné schůzky akademií V4 (naleznete jej na <http://abicko.avcr.cz>). Letošní zasedání, jež měla v gesci AV ČR (podrobněji se o něm dočtete

v prosincovém čísle *Akademického bulletinu*), předcházelo prezentaci výjimečné knihy Kováčova týmu.

Komorní slavností věnovanou pojednání o dějinách SAV provázela ředitel Masarykova ústavu a Archivu AV ČR dr. Luboš Velek, hosty podrobně seznámil s historiografickým dílem vedoucí Kabinetu dějin vědy Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR dr. Antonín Kostlán (jeho příspěvek viz níže) a přátelskou atmosféru podtrhla přítomnost slovenského velvyslance v Praze Petera Weisse, který navštívil reprezentační prostory Lannovy vily ze své nedaleké úřadovny vůbec poprvé. Knihu vydala SAV ve svém vydavatelství VEDA. ■

MARINA HUŽVÁROVÁ

pracích bývá, ale stává se pravidelným východiskem pro zvažování konkrétních otázek o úloze, již vědě přičítala či nepřičítala ta která politická reprezentace, o nátlaku, jenž byl na vědce z její strany vyvíjen, a naopak o přesvědčovací taktice, k níž se za účelem obhajoby svých potřeb uchýlovala (a uchyluje) vědecká obec. Hovoří se zde smysluplně o různých ideologických souvislostech a mezinárodních vlivech, které se podepisovaly do tvorby dobové vědní politiky jakožto koncepce i do její zpravidla již velmi pragmaticky prováděné implementace.

Platí to hned o úvodní kapitole Karola Hollého, v níž s využitím starších prací Jána Tibenského rekapituloval vývoj neuniverzitních vědeckých institucí na Slovensku od prvních neuskutečněných projektů Matthiase Bela z první poloviny 18. století až do rozpadu první Československé republiky v letech 1938–1939 (díl I/1, kapitola 1). V závěru kapitoly je poprvé výrazněji akcentována problematika česko-slovenského vztahu na vědeckém poli, když autor poukazuje na diskriminační dopad uplatňování československé státní ideologie na slovenskou vědeckou scénu a konstatuje, že právě v těchto okolnostech je „treba hľadať genézu súčasných vedeckých a univerzitných inštitúcií, ako je Slovenská akadémia vied či Univerzita Komenského“ (s. 40). Připomeňme na okraj, že různé typy asymetrie v česko-slovenském vymezení vědeckých institucí jsou v knize připomínány na dalších místech (pravidelně se týkají zejména vývoje po roce 1963, kdy se SAV těsněji vřadila do ČSAV); slovenské vidění této asymetrie je pro českého historika často vhodným varováním, aby příliš nepodléhal zažitým mýtům o české dominanci v tomto vztahu, ale uvědomoval si i parametry sofistikovanějšího slovenského vidění.

Okolnostem založení Slovenské akademie věd a umění v roce 1942 a jejího působení v podmínkách tzv. Slovenského štátu se v další kapitole věnuje Adam Hudek (díl I/1, kapitola 2) a též autor následně přibližuje vývoj nejen v mezidobí let 1945–1952, ale za pomoci Jozefa Klačky a Ľudmily Nemeskürthyové také vznik Slovenské akademie věd v letech 1952–1953 a v dalších kapitolách poté její vývoj až do roku 1989 (díl I/1, kapitola 3–7). Musí se přitom vyrovnávat s otázkami souvisejícími mj. s ovlivňováním vědecké práce a jejích organizačních forem ze strany totalitních režimů

působících na Slovensku a s nimi spojených ideologií. A stojí před ním samozřejmě i úkol rozvažovat v tomto ohledu o úloze akademických funkcionářů a dalších osobností, a to včetně otázky, do jaké míry dokázali zůstat vůči tlaku totalitních režimů imunní. Kniha se ani tomuto úkolu nevyhýbá, což ostatně naznačuje už v předmluvě D. Kováč, jehož úvaha, jak vědci museli někdy vynaložit až heroické úsilí, aby donutili politickou sféru k vytvoření vhodných podmínek, je zakončena slovy: „Sme však ďaleko od toho, aby sme celé dejiny SAV postavili do polohy: vynikajúci a charakterní vedci kontra nepriaznivé okolnosti. Tak to nebolo, a ani nemohlo byť. Vedecká komunita v SAV bola po celý čas, rovnako ako to bolo vo všetkých ostatných inštitúciách, rôznorodá a vždy tu boli naporúdzi aj ľudia ochotní vychádzať v ústrety totalitnému režimu, ľudia, ktorí v záujme osobnej kariéry rezignovali na úlohy a poslanie vedy a vo vzťahu k totalitnému systému robili nadprácu. Snahou autorov bolo podať historický vývoj v SAV vo všetkej tejto zložitosti a protirečivosti.“ (s. 15)

Závěrečné dvě kapitoly této části knihy se věnují polistopadovému vývoji a je třeba říci, že ani zde není předváděna nějaká plakátová idyla, ale uplatňuje se plastické vidění plné jak světla, tak stínu. Platí to nejen o kapitole věnované transformaci akademie v letech 1989–1993, jejímž autorem je D. Kováč (díl I/1, kapitola 8), ale také o koncizním výkladu o hlavních problémech vývoje SAV po roce 1993, který pochází opět z pera Adama Hudeka (díl I/1, kapitola 9). I touto kapitolou se jako červená nit táhne alarmující napětí mezi proklamovaným zájmem o vědu ze strany státu na jedné straně a faktickým nezájmem projevujícím se u značné části střídajících se politických garnitur kráceným či stagnujícím rozpočtem či přímo více méně otevřeným nepřátelským postojem, který autor spojuje zejména s érou mečiarismu. Velmi inspirativní je závěrečný text o nových výzvách a nových problémech, v němž A. Hudek shrnuje klíčové problémy posledního desetiletí ve vývoji SAV, jako jsou například stále latentně konfliktní vztah k vysokým školám, vztah k podnikovému sektoru a zesilující se tlak na větší prostor pro aplikovaný výzkum, vztahy mezi přírodními a společenskými vědami a plán institucionální transformace, v jehož rámci mají ústavy SAV přejít na platformu vědeckých výzkumných institucí. Mnohé z těchto procesů

Setkání k prezentaci nové publikace.

Na snímku vlevo: předseda AV ČR Jiří Drahoš, velvyslanec Slovenské republiky v Praze Peter Weiss s manželkou, tajemník SAV Dušan Gálik a jeho zástupce Karol Fröhlich, zástupce místopředsedkyně SAV pro 3. oddělení věd Miroslav Londák, členka VR AV ČR Lydia Petráňová, někdejší předsedkyně AV ČR Helena Illnerová a ředitelka SLÚ AV ČR Helena Ulbrechtová. Na druhém snímku zprava: Dušan Kováč z HÚ SAV, Antonín Kostlán z ÚSD AV ČR, člen AR AV ČR Pavel Janoušek, bývalý předseda AV ČR Václav Pačes, člen AR AV ČR Jan Zima, Martin Franc z MÚA AV ČR a ředitel ARÚP AV ČR Luboš Jiráň.

Nad novými Dějinami Slovenské akademie věd

Publikace, kterou připravil jedenáctičlenný kolektiv v čele s Dušanem Kováčem z Historického ústavu SAV, vzbuzuje respekt už pouhým vzezřením, neboť jde o knihu s téměř sedmi sty stranami velkého formátu. Obrací se k historickému vývoji a do značné míry též k současnosti Slovenské akademie věd (SAV), tedy čelné slovenské vědecké instituce, která je historickým vývojem a četnými odbornými vazbami dodnes propojena i s Akademií věd ČR.

V každé publikaci naleznete pasáže, které v ní již předem předpokládáte, v některých však najdete rovněž texty, jež vaše očekávání předčí. Mezi takové patří v této knize kromě hutného přehledu nejvýznamnějších výsledků vědeckého bádání v SAV podle jednotlivých oblastí věd, který vznikl ve spolupráci s jednotlivými akademickými ústavu (díl I/2, kapitola 1), zejména první část textového dílu s názvem *Slovenská akadémia*

vied a slovenská veda na pozadí historického a spoločenského vývoja. Jen málokdy se vidí, aby autoři dokázali psát o vztahu vědecké instituce ke společnosti a mocenské sféry k ní s takovou mírou zasvěcenosti a nadhledu. Charakteristika obecné politické situace, jež byla příznačná pro jednotlivé etapy vývoje vědeckého života na Slovensku, tu totiž není povinným a samoúčelným cvičením, jak tomu často v podobných

Informace z 22. zasedání Akademické rady AV ČR

Akademická rada dne 6. října 2014:

VŠECHNA FOTA: STANISLAVA KYSELOVÁ, AKADEMICKÝ BULLETIN

O publikaci
Dějiny Slovenskej
akadémie vied
promluvil
její autor
Dušan Kováč;
přihlíží ředitel
MÚA AV ČR
Luboš Velek.

dějících se v SAV jsou prokazatelné též ve vývoji Akademie věd ČR, i když se mohou v detailech silně odchýlovat. Seznamovat se se slovenskou situací je proto víc než inspirativní, a to mj. i proto, že autoři knihy umějí dobře zdůraznit některé aspekty, jež se z českého zorného úhlu často poněkud ztrácejí.

Druhou část textového dílu publikace představují analytické kapitoly věnované vnitřnímu provozu SAV. Nalezáme velmi podrobnou rekonstrukci řídicí struktury SAV (díl I/2, kapitola 2, autorka Kristína Majerová), sumarizaci vědecké výchovy, která v SAV probíhala (kapitola 3, Alexandra Marčeková), podrobný přehled zahraniční spolupráce SAV (kapitola 4, Lýdia Kamencová), jejího finančního a materiálního zabezpečení (kapitola 5, Jana Gubášová Baherníková), vydavatelské a patentové činnosti (kapitola 6, Júlia Pavlová), jakož i přehled vědeckých společností působících při akademii (kapitola 7, opět Júlia Pavlová). Všechny tyto kapitoly, jejichž autorkami jsou shodou okolností vesměs ženy, jsou založeny na zvládnutí velkého množství faktografických podkladů, k jehož vyhodnocení posloužily často i statistické a další kvantifikační metody, takže dosažený výsledek právem imponuje svou exaktností. Vývoj SAV je v těchto kapitolách sledován v jedné kontinuální řadě od roku 1953 až po současnost, což je postup, který by nebyl v případě Akademie ČR uplatnitelný, protože kromě změny názvu v roce 1993 se v ní prosadily také další významné diskontinuitní jevy související zejména s proměnou federální instituce v národní. Již pouhé sledování grafů obsažených v těchto kapitolách však dobře naznačuje, že léta 1989–1993 měla pro slovenskou vědu stejně přelomový charakter jako pro českou, jak názorně ukazuje na jedné straně například zásadní změna v orientaci zahraničních styků SAV a její otevření se Evropě a světu, na druhé straně však zároveň rozsáhlá redukce počtu pracovníků vyplývající

vedle nastartování vnitřních evaluačních mechanismů zejména z neustálého boje s mocenskou sférou o zachování udržitelného rozpočtu.

Téměř celá druhá polovina publikace se věnuje jejímu dokumentačnímu dílu, jenž je opět připraven s velkým přehledem a pečlivostí (díl II/1). Čtenář tu především nalezne edici 42 vybraných dokumentů z let 1945–2010, které plasticky osvětlují vývoj instituce. Dále jsou připojeny medailonky jednotlivých předsedů, soupis členů a členů korespondentů SAV, jakož i členů dnešní Učené společnosti SAV, přehledy složení akademických orgánů,

seznam vědeckých kolegií a výčet jednotlivých pracovišť akademie včetně shrnutí jejich historického vývoje (díl II/2). Na 50 stranách následuje rozsáhlá obrazová příloha seznamující s osobnostmi, pracovišti, událostmi a vědeckou produkcí; je ovšem poněkud škoda, že většina ze zde zveřejněných fotografií je reprodukována v příliš malém formátu.

Jakkoli prvotním impulzem k napsání knihy bylo 60. výročí vzniku instituce, které je kniha věnována, vřazuje se publikace do středoevropského trendu usilujícího o analýzu role a vývoje institucí typu akademie věd v tomto prostoru. Připomeňme alespoň, že stejným směrem vykročilo bádání například v Rakousku, kde vídeňská akademie věd vytvořila zvláštní tým pro zmapování své minulosti; ten před nedávnem vydal knihu o vývoji této instituce za druhé světové války (*Die Akademie der Wissenschaften in Wien 1938–1945*, Wien 2013) a nyní se soustředí na otázky jejího vývoje za studené války (tedy v období, kdy je Rakouská akademie věd podle svých formálních znaků zahrnutelná mezi tzv. akademie věd sovětského typu, což ukazuje na jistou absurdnost takové typologie).

K podobné sebereflexi dochází i v případě Akademie věd ČR. Tým Masarykova ústavu a Archivu AV ČR před rokem vydal knihu *Dějiny Akademie věd ČR v obrazech* (Praha 2013), jež představuje prolegomena k budoucí detailní syntéze dějin této instituce. Další tým shromážděný kolem Kabinetu dějin vědy, Kabinetu pro studium vědy, techniky a společnosti Filosofického ústavu AV ČR a Knihovny AV ČR připravuje analýzu základních vývojových trendů posledních dvaceti pěti let v rámci projektu *Proměny Akademie věd ČR*. Práce slovenských kolegů se tak stává pro české odborníky nejenom vítanou základnou pro komparaci, ale namnoze metodologickým vodítkem a inspirací. ■

ANTONÍN KOSTLÁN,

Kabinet dějin vědy Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR

Schválila

- Základní principy *Hodnocení výzkumné a odborné činnosti pracovišť AV ČR za léta 2010–2014*,
- příkaz předsedy AV ČR *Organizační nastavení kompetencí a procesů v souvislosti s rozpočtem AV ČR*,
- přidělení investičních prostředků na přístrojové vybavení pro rok 2015,
- úkony a postupy doporučené Majetkovou komisí AV ČR ve věci nakládání s nemovitým majetkem a pořízení přístrojů podle zápisu z jejího 18. zasedání konaného 29. září 2014,
- přidělení startovacích a standardních bytů, prodloužení nájmu startovacích a standardních bytů, přidělení dosud užívaných bytů a ukončení nájmu dohodu podle zápisu z 10. zasedání Bytové komise AV ČR konaného 16. září 2014,
- úpravu pravidel Regionální spolupráce krajů a ústavů AV ČR,
- přidělení finančních prostředků na úhradu členských příspěvků pro rok 2014 za České národní komitety do mezinárodních vědeckých unií, o které požádaly od května do září 2014.

Jmenovala

- RNDr. Jana Šafandu, CSc., předsedou Dozorčí rady Fyzikálního ústavu AV ČR, v. v. i., Ústavu teorie informace a automatizace AV ČR, v. v. i., a Ústavu pro hydrodynamiku AV ČR, v. v. i., s účinností od 27. října 2014 na druhé funkční období, tj. do 26. října 2019,
- Ing. Petra Cintulu, Ph.D., členem Dozorčí rady Ústavu teorie informace a automatizace AV ČR, v. v. i., s účinností od 27. října 2014 na druhé funkční období, tj. do 26. října 2019,
- prof. Ing. Josefa Lazara, Dr., předsedou Dozorčí rady Ústavu informatiky AV ČR, v. v. i., s účinností od 27. října 2014 na první funkční období, tj. do 26. října 2019,
- Ing. Petra Tichavského, CSc., členem Dozorčí rady Ústavu informatiky AV ČR, v. v. i., s účinností od 27. října 2014 na druhé funkční období, tj. do 26. října 2019,
- Ing. Vladimíra Nekvasila, DrSc., předsedou Dozorčí rady Ústavu fyziky materiálů AV ČR, v. v. i., a Ústavu přístrojové techniky AV ČR, v. v. i., s účinností od 27. října 2014 na druhé funkční období, tj. do 26. října 2019,
- prof. Jiřího Chýlu, CSc., předsedou Dozorčí rady Ústavu teoretické a aplikované mechaniky AV ČR, v. v. i., Ústavu termomechaniky AV ČR, v. v. i., a Geologického ústavu AV ČR, v. v. i., s účinností od 27. října 2014 na druhé funkční období, tj. do 26. října 2019,
- RNDr. Hanu Sychrovou, DrSc., předsedkyní Dozorčí rady Ústavu organické chemie a biochemie AV ČR,

v. v. i., s účinností od 7. října 2014 na první funkční období, tj. do 6. října 2019,

- prof. Ing. Vladimíra Marečka, DrSc., předsedou Dozorčí rady Fyziologického ústavu AV ČR, v. v. i., s účinností od 1. ledna 2015 na druhé funkční období, tj. do 31. prosince 2019,
- Ing. Petra Bobáka, CSc., členem Dozorčí rady Národohospodářského ústavu AV ČR, v. v. i., a Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i., s účinností od 1. ledna 2015 na druhé funkční období, tj. do 31. prosince 2019,
- PhDr. Jiřího Beneše předsedou Dozorčí rady Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i., a členem Dozorčí rady Slovenského ústavu AV ČR, v. v. i., a Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., s účinností od 1. ledna 2015 na druhé funkční období, tj. do 31. prosince 2019,
- PhDr. Jarmilu Čermákovou místopředsedkyní Dozorčí rady Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i., s účinností od 9. listopadu 2014 na druhé funkční období, tj. do 8. listopadu 2019,
- JUDr. Lenku Vostrou, Ph.D., předsedkyní Dozorčí rady Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i., a Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., s účinností od 1. ledna 2015 do konce jejich druhých funkčních období, tj. do 30. dubna 2017,
- PhDr. Pavla Titze, Ph.D., členem Dozorčí rady Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i., s účinností od 1. ledna 2015 na první funkční období, tj. do 31. prosince 2019,
- PhDr. Ivanu Laiblovou Kadlecovou členkou Dozorčí rady Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., s účinností od 13. ledna 2015 na druhé funkční období, tj. do 12. ledna 2020,
- PhDr. Taťanu Petrasovou, CSc., předsedkyní Dozorčí rady Orientálního ústavu AV ČR, v. v. i., s účinností od 13. ledna 2015 na první funkční období, tj. do 12. ledna 2020,
- prof. PhDr. Pavla Janouška, CSc., předsedou Dozorčí rady Slovenského ústavu AV ČR, v. v. i., s účinností od 1. ledna 2015 do konce jeho prvního funkčního období, tj. do 30. dubna 2017.

Vzala na vědomí

- informaci o podpoře výzkumu, vývoje a inovací na úrovni EU,
- analýzu současného stavu a návrh financování předškolních zařízení AV ČR na rok 2015 s výhledem na roky 2016 a 2017.

SPOUPRÁCE S TCHAJWANSKÝM MINISTERSTVEM PRO VĚDU A TECHNOLOGIE

Úspěšná spolupráce s tchajwanským Ministerstvem pro vědu a technologie (Ministry of Science and Technology – MOST), které nově vzniklo z Národní vědecké rady (National Science Council – NSF), pokračuje i letos. Spolupráce se uskutečňuje prostřednictvím studijních pobytů a formou mobilních projektů, které v rámci PPP Programu trvají již od roku 2008 (výběrové řízení na dvouleté mobilní projekty se vyhlašuje každoročně). Do programu se zapojují nejen navrhovatelé z pracovišť AV ČR, ale i žadatelé z českých univerzit (o spolupráci s Tchaj-wanem viz AB7–8/2013).

Letos v prosinci budou známy výsledné projekty aktuálního výběrového řízení na období 2015–2016. Zájem o spolupráci s tchajwanskými výzkumnými institucemi je tradičně velký především v I. vědní oblasti; s výjimkou Orientálního ústavu AV ČR pocházeli v uplynulých letech nejúspěšnější žadatelé právě z této vědní oblasti. V období 2013–2014 získaly finanční podporu dva projekty, v letech 2014–2015 celkem tři. Úspěšní byli navrhovatelé z Ústavu fyziky plazmatu AV ČR, Ústavu termomechaniky AV ČR, Ústavu chemických procesů AV ČR a již zmíněného OÚ (o spolupráci podrobněji v AB 12/2014).

Předsedkyně Rady pro zahraniční styky AV ČR dr. Hana Sychrová se v Praze na jaře setkala se zástupcem MOST dr. Suang-Jing Pongem, který mj. informoval právě o vzniku ministerstva. Zástupci obou institucí se vzájemně ujistili o zájmu na pokračování spolupráce, přičemž vyhodnotili jako úspěšnou její dosavadní podobu a průběh především formou mobilních projektů.

Doplňme, že na podzim roku 2014 byl po krátké pauze opět zvolen ředitel Science and Technology Division v Praze, která je součástí TECO (Taipei Economic and Cultural Office in Czech Republic). Stal se

jím dr. Ding--Ming Wang, který je zárukou pokračování úspěšné bilaterální spolupráce s tchajwanskými institucemi – ať již zmiňovaným Ministerstvem pro vědu a technologie, tak i Academií Sinicou.

V období 2013–2014 získal podporu v rámci PPP Programu mj. též projekt Ústavu fyziky plazmatu AV ČR a Katedry mechanického inženýrství (Department of Mechanical Engineering) National Taiwan University of Science and Technology vedený prof. Shiu-Wu Chau. Projekt blíže představí vedoucí týmu doc. Milan Hrabovský z ÚFP.

Spolupráce ÚFP AV ČR s NTUST a INER (Taipei, Tchaj-wan)

Projekt zahrnuje spolupráci ÚFP se dvěma pracovišti v Taipei – Národní tchajwanskou technickou univerzitou (National Taiwan University of Science and Technology – NTUST) a Ústavem jaderného výzkumu (Institute of Nuclear Energy Research – INER). Na tchajwanských pracovištích orientovaných původně na výzkum proudění plynů (NTUST) a jadernou energetiku (INER) byly v minulých letech zahájeny programy výzkumu plazmových technologií se zaměřením zejména na plazmovou konverzi látek a produkci hodnotných paliv. Pracoviště na NTUST se věnuje teoretickému modelování procesů při plazmových technologiích, INER výzkumu plazmové pyrolýzy organických látek pro generování energeticky hodnotných plynů; výzkum byl motivován potřebou vývoje nových obnovitelných zdrojů energie.

V ÚFP se problematika generování plazmatu pro plazmové technologie a využití plazmatu pro pyrolýzu a konverzi organických látek a odpadů pro energetické aplikace řeší dlouhodobě; ústav je znám zejména výzkumem unikátního způsobu produkce plazmatu přímým kontaktem elektrického výboje s vodou a výzkumem plazmové pyrolýzy a gazifikace organických látek. Spolupráce tchajwanských pracovišť s ÚFP, který má dlouholeté zkušenosti ve výzkumu termického plazmatu, přispívá k rozvoji výzkumu plazmatu na těchto pracovištích. Přínosem pro ÚFP je kontakt s významným pracovištěm v oblasti modelování proudění kontinua (NTUST). Ve druhém tchajwanském pracovišti (INER) je instalován reaktor pro pyrolýzu odpadů a produkci syntézního plynu, který je velikostí a výkonem plazmatronů i zaměřením výzkumu podobný reaktoru PlasGas instalovanému v ÚFP. Oba reaktory byly navrženy pro produkci kvalitních energetických plynů plazmovou pyrolýzou, při které je energie pro proces dodávána kompletně plazmatem. Tím se liší od dosud ve světě

Plazmový reaktor PlasGas instalovaný v ÚFP AV ČR

instalovaných systémů založených na dodávce energie částečnou oxidací materiálu, v nichž se plazma využívá především ke kontrole podmínek v reaktoru a generovaný plyn je znečištěn produkty částečné oxidace. Proces studovaný v ÚFP a v INER vede k produkci vysoce kvalitního plynu s vysokou výhřevností, jenž lze zároveň využít pro skladování energie: elektrická energie je v plazmatronu přeměněna na entalpii plazmatu, která je v reaktoru při reakci plazmatu s organickými látkami přeměněna na chemickou energii produkovaného plynu. Jelikož je energie dodávána pouze plazmatem, je proces použitelný pro všechny organické látky a odpady. Oba systémy jsou světově unikátní a srovnání výsledků obou procesů je významné pro další rozvoj studované problematiky.

Společný projekt se zaměřuje na teoretické modelování proudu plazmatu a jeho interakce s látkami jiného skupenství, výpočty materiálových vlastností plazmatu, složení a vlastností produktů reakcí plazmatu s vnesenými látkami a teoretickou analýzu procesu plazmové pyrolýzy a zplynování organických látek. V experimentální části se srovnávají výsledky experimentů provedených na plazmových reaktorech instalovaných v ÚFP a INER. Zatímco v ÚFP studujeme plazmovou pyrolýzu v plazmatu vodní páry, v INER se pro plazmovou pyrolýzu využívá plazma vytvořené z CO₂. Uskutečnilo se několik pobytů pracovníků ÚFP v Taipei a reciproční stáže kolegů z NTUST a INER v Praze, během nichž přednesli jejich účastníci referáty o výsledcích výzkumu na spolupracujících pracovištích. V teoretické části projektu se práce zaměřila na výpočty termodynamických a transportních vlastností rovnovážného i nerovnovážného termického plazmatu a na formulaci modelů proudícího plazmatu a jeho interakce s vnesenými látkami, v části experimentální se uskutečnily testy na plazmových reaktorech instalovaných v ÚFP a INER. Zúčastněná pracoviště hodnotí spolupráci kladně – pro další období se připravuje společný projekt s tematikou plazmové pyrolýzy a jejího modelování. ■

KAROLÍNA RACHAČOVÁ,
Kancelář Akademie věd ČR,
MILAN HRABOVSKÝ,
Ústav fyziky plazmatu AV ČR, v. v. i.

Reaktor pro plazmovou pyrolýzu instalovaný v INER

OBĚ FOTO: ÚFP AV ČR

MONUMENTÁLNÍ PŘEDROMÁNSKÁ SAKRÁLNÍ STAVBA NA VYŠEHRADE

Bazilika sv. Vavřince, pod jejímž základovým zdivem byla objevena starší stavba, pochází z let 1070–1080 a pravděpodobně ji založil první český král Vratislav II. (1061–1092).

Prostřednictvím archeologických výzkumů známe její půdorys a zčásti také stavební podobu – nachází se v základech barokní rezidence čp. 14 v Soběslavově ulici, ve střední části vlastního hradiště. Již v roce 1884 byly zjištěny první archeologické nálezy. Z podnětu tehdejšího ředitele Musea královského hlavního města Prahy Břetislava Jelínka (1843–1926) zde v roce 1903 provedl Bohumil Matějka (1867–1909) z Archeologického sboru Musea království Českého archeologický výzkum; zjištěna byla trojlodní bazilika s příčnou lodí. Po výzkumu byla stavba opět zaházena.

Archeologický výzkum revizního charakteru provedla v letech 1924–1926 Komise pro výzkum Vyšehradu organizačně řízená Státním archeologickým ústavem. Práce vedli v letech 1924–1935 doc. Karel Guth (1883–1943) a Msgr. Eduard Šittler (1864–1932). Stavba byla po výzkumu ponechána odkryta a nad ní postavena betonová deska. Podle deníku výzkumu bylo již tehdy zjištěno starší zdivo pod základy stavby (17. a 26.–27. srpna 1925); nevěnovala se mu však pozornost. Patrně již při výzkumu Bohumila Matějky (1903) byla rovněž nalezena část staršího zdiva pod základy baziliky.

Další výzkum Vyšehradu zahájil v roce 1966 Archeologický ústav ČSAV (v současnosti AV ČR) za účelem revize dokumentace a terénní situace; výzkum řídil dr. Bořivoj Nechvátal. Při terénních pracích v letech 1968–1970 se v hlavní a jižní lodi starší zjistilo předrománské zdivo, které archeologové chronologicky zařadili do konce 10. století. B. Nechvátal a František Kašička stavbu označili jako otonskou

centrálu; pokračování zdiva východním směrem zjištěno nebylo – předpokládalo se, že bylo zničeno při stavbě baziliky.

Raně románská bazilika sv. Vavřince představuje nejstarší stavbu hirsauského typu na území bývalého Československa. Reformní clunyjské hnutí vznikalo a rozvíjelo se především ve Francii koncem 10. století a v průběhu 11. století zvláště v benediktinských klášterech. Sakrální prostory stavby jsou již v přeneseném slova smyslu sociálně vyrovnané; věřící je na stejné úrovni jako kněz. Tyto myšlenky se k nám dostávají prostřednictvím Saska. Bazilika sv. Vavřince je podle typu, jak zjistil J. Čarek, stavěna téměř současně jako podobné kostely v sousedním Německu i s oběma kostely v Hirsau ve Württembersku. Zvláště značná podobnost panuje u kostela sv. Aurelia.

Revitalizace archeologického areálu, kterou navrhla dr. Ivana Boháčová, vedla v roce 2011 nejen ke konzervaci odkrytého zdiva z dřívějších výzkumů, ale i k reviznímu archeologickému výzkumu, který provedl dr. Ladislav Varadzin s dr. B. Nechvátalem. Badatelé zjistili, že zdivo v jižní lodi nekončí, ale podbíhá pod spojovací pas mezi hlavní a jižní lodí a pokračuje dále jižním a východním směrem. Obíhá ve spodním horizontu raně románskou absidou jižní lodi a pokračuje východním směrem. Když bylo zdivo vyneseno do plánu a překryto symetricky severním směrem, k velkému údivu jsme dostali půdorys trikonchy se třemi absidami byzantské centrály křížového půdorysu. Pokusili jsme se o jeho rekonstrukci a po tři roky jsme usilovali, abychom mohli zahájit archeologický výzkum; překonávali jsme několik komisí a odborníků, kteří se snažili dokázat, že se mýlíme.

Velkorysostí Magistrátu hl. m. Prahy a Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla jsme získali finanční prostředky a výzkum zahájili 7. července 2014. Již 4. srpna jsme v terénu zachytili vnitřní a vnější líc východní hlavní apsidy, kde stával oltář. Výzkumem jsme získali

**Základy východní
apsidy trikonchy
předpovězené
a prokázané
archeologickým
výzkumem**

VŠECHNA FOTY: LADISLAV VARADZIN, ARCHIV ARÚP AV ČR

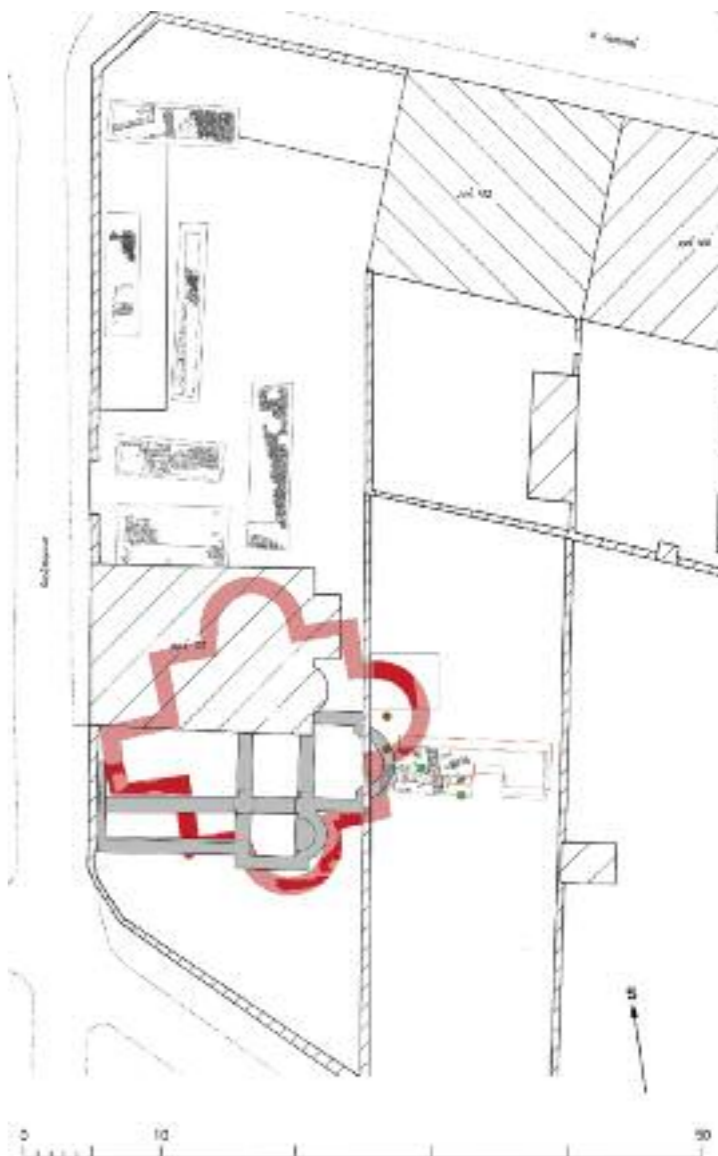
Situace mladší stavby kanovníckého domu, který byl přistavěn k východní absidě trikonchy; zde byla nalezena stavební obětina papeže Bonifáce IX. z konce 14. a poč. 15. stol.

Situace archeologického výzkumu – současný stav

půdorys 2/3 stavby. Potvrdilo se, že jde o trikonchu na čtvercovém půdorysu – byzantský typ centrály, který nemá u nás ani ve střední Evropě období. Předpokládaný půdorys stavby se archeologickým výzkumem potvrdil s přesností na 20 centimetrů. Jde o největší centrálu u západních Slovanů. Podobné typy známe ze severní Itálie, kam byzantská kultura pronikla, nebo na Balkáně, ale také v Arménii a Gruzii, které vždy patřily mezi nejstarší oblasti křesťanské kultury.

Chronologické zařazení stavby je obtížné. Nemáme k dispozici nálezy keramiky ani nález z hrobů, u východní apsidy se našly pouze hroby mladší. Stavba byla snad založena v druhé polovině 10. století za Boleslava II. (972–999), nebo v první polovině 11. století za Břetislava I. (1035–1055). Její stavitelé museli mít značné znalosti v oblasti statiky. Kostel měl na šířku 25 metrů a byl o 40 % větší než biskupský – rotunda sv. Víta na Pražském hradě, která byla hlavním kostelem Přemyslovců. Obvodové zdivo stavby bylo široké 120 centimetrů, u absid dosahovala šíře zdiva 140 centimetrů. Vnitřní prostor čtverce má 12,5 metru. Rozpon klenby byl zřejmě založen do absid, takže nemusel mít v interiéru nosné sloupy klenby, jak naznačují některé podobné stavby. Nad klenbou byla lucerna nebo jiné vyvýšení a uzavření prostoru.

V písemných pramenech není nejmenší zmínky o tak rozsáhlé stavbě, jakou je předrománská byzantská centrála. Podle archeologických pramenů lze klášter vznik hradiště na Vyšehradě do druhé poloviny 10. století nebo snad lépe do druhé třetiny 10. století. Proti těmto skutečnostem se uvádí závažné svědectví Ibráhima ibn Jákuha o Praze ze šedesátých let 10. století, které zřetelně rozlišuje mezi Pražským hradem a osídlením pod ním; zpráva se v současnosti datuje k roku 965. Někteří historikové se právem domnívají, že nemohl přehlédnout typickou

Situace předrománské stavby – jižní apsida, která podbíná pod základ baziliky sv. Vavřince (výzkum 2011).

dvojici hradišť na Vltavě, což považují za průkazné svědectví pro neexistenci Vyšehradu v šedesátých letech 10. století. Pragmatický výklad však nemusí být přesný, protože pojem blízkosti a vzdálenosti, jak jej chápeme v současnosti, mohl odpovídat v tehdejší době jiné relaci prostoru.

V nejstarší redakci legend svatováclavských, ludmilských, vojtěšských a prokopských se jméno Vyšehrad nevyskytuje vůbec. První písemné svědectví o Vyšehradě přináší až svými nápisovými legendami denáry z přemyslovské mincovny. Numizmatička Jarmila Hásková zjistila pro vyšehradskou mincovnu 32 typů českých denárů. Pocházejí z období vlády Boleslava II. (972–999), Boleslava III. (999–1002, 1003), Interregnum (1002–1004) a konečně Jaromíra (1004–1012). Podle J. Háskové pokračovaly ražby i po skončení vlády knížete Jaromíra.

Pro vyšehradskou mincovnu, jejíž počátky se v současné literatuře kladou do osmdesátých let 10. století, jak zjistila J. Hásková, je charakteristické použití některých slovanských názvů. Tato skutečnost může mít širší historický význam a souviset s existencí kněží, kteří zde pěstovali písemnictví a liturgii ve slovanském jazyce. Specifikum je zvláště nápadné na paralelní ražbě s pražskou mincovnou, kde je latinské slovo DEUS nahrazeno nelatinským BOZE. Pozoruhodné jsou rovněž staroslovansky znějící tvary EAN, IAN nebo IEAN, které jsou použity pro jméno JAN na denárech vydávaných vyšehradskou mincovnou kolem roku 1000. Nelze vyloučit, že označení má něco společného se zasvěcením rotundy sv. Janu Evangelistovi, nejpřednějším z evangelistů, která byla v palácovém okrsku a v pozdějších pramenech ze 13. století označována jako *in curia regis*. S kaplí se spojuje pozdní zpráva, že ji světil druhý pražský biskup sv. Vojtěch v době prvního pobytu v Čechách (982–988); jde především o listiny biskupa Jana III. z Dražic z let 1258–1264. Na nelatinskou formu u některých vyšehradských denárů upozornil již

v roce 1927 Gustav Skalský. V současnosti ji lze doplnit i novými názory o staroslověnině jako liturgickém a kulturním jazyce přežívajícím u nás v 10. a 11. století. Ovšem již dříve mnozí badatelé (Rudolf Urbánek, Zdeněk Boháč, Václav Ryneš) vážně uvažovali o možnosti jakéhosi centra slovanského jazyka na Vyšehradě a kladli jej do souvislosti s existencí starého klimentského zasvěcení sv. Klimentovi (svatořečenému papeži Klimentu I.); o poloze nebo podobě této svatyně nic bližšího neznáme.

Kaple sv. Klimenta byla snad spjata s církevněslovanským centrem (podle Heleny Soukupové). První zpráva písemných pramenů o Vyšehradě je v Kosmově kronice k roku 1002; uvádí, že Vršovci přivezli ztýraného knížete Jaromíra na Vyšehrad. Z let 1003 a 1004 pochází další údaj o době okupace Moravy a Čech polským vojskem knížete a krále Boleslava Chrabrého (992–1025). Vše to dosvědčuje jediné postavení Vyšehradu. Vyšehrad zůstal věrný svému knížeti Jaromírovi a nebyl dobyt. Z téže doby pochází také zpráva saského kronikáře a knížete Thietmara Merseburského o zvonění zvonů na Vyšehradě, které byly signálem k vyhnání Poláků z Prahy a z Čech.

Domníváme se, že se zde soustředily zbytky církevně slovanského křesťanství a působila tu některá generace kněží vyhnaných z Velké Moravy (po jejím pádu roku 906). Někteří historikové starších dějin (především František Graus a později Dušan Třeštík) snad téměř účelově tvrdili, že církevně slovanská neboli byzantská kultura byla v průběhu 10. století vymýcena a že převládla západní orientace přemyslovského křesťanství. Spíše je pravděpodobné, že obě kultury spolu alespoň částečně koexistovaly, jak dosvědčují i některé literární památky. Nález předrománské stavby centrální dispozice s křížovým půdorysem trikonchy je důležitým svědectvím, že počátky české architektury budou podstatně složitější a mnohotvárnější. Stavba byla budována z lomové opuky patrně bělohorského typu a jí byl použit jako pojivo. K upřesnění chronologického zařazení stavby by mohly přispět analýzy maltové vápenné krusty metodou AMS, která překrývá předrománskou stavbu, v některé z laboratoří v USA nebo ve Švédsku s tolerancí 30 let, což podrobněji ověří budoucí analýza a výzkum. Zpracovat archeologické artefakty z předrománské stavby po stránce archeologické i historické je morální povinností, neboť nejde pouze o doplnění znalostí, nýbrž o nový pohled na počátky české architektury. ■

**BOŘIVOJ NECHVÁTAL
a LADISLAV VARADZIN,
Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.**

ETYMOLOGICKÉ SYMPOSION BRNO 2014

V prostorách Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně se ve dnech 9.–11. září 2014 konala mezinárodní vědecká konference, kterou uspořádalo etymologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR (ÚJČ).

Sympozia s podtitulem *Etymologický výzkum staroslověnině: z perspektivy slovanské, indoevropské i obecně lingvistické* se zúčastnilo více než 50 vědců ze slavistických pracovišť ze 14 evropských zemí (Běloruska, Bulharska, České republiky, Itálie, Litvy, Lotyšska, Makedonie, Německa, Polska, Rakouska, Rumunska, Ruska, Slovinska a Srbska). Po konferencích z let 1999, 2002, 2005, 2008 a 2011 šlo o již šesté setkání tohoto zaměření, které se konalo v Brně.

Akce se uskutečnila pod záštitou předsedy Akademie věd prof. Jiřího Drahoše a hejtmána Jihomoravského kraje JUDr. Michala Haška a pod patronací Českého komitétu slavistů. Finančně ji podpořily Grantová agentura ČR a firma Vinselekt doc. Miloše Michlovského.

Při zahájení přivítala účastníky jedna z organizátorek dr. Helena Karlíková, vedoucí etymologického oddělení ÚJČ, a rovněž člen Rady Jihomoravského kraje Mgr. Marek Šlapal. Konferenci popřál hodně zdaru i proděkan pro vědu a doktorské studium Filozofické fakulty Masarykovy univerzity prof. Petr Kyloušek. Zahájení doprovodilo oficiální předání malého sborníku jazykovědných textů k počtu jedné ze zasloužilých pracovníků brněnského etymologického oddělení dr. Žofie Šarapkové, která letos oslavila 80. narozeniny.

Poté se již rozběhl vlastní vědecký program, a to formou jednání v plénu. V devíti blocích rozprostřených do tří jednacích dnů zaznělo 42 odborných referátů. Hlavní téma představovala etymologická analýza slov doložených ve staroslověnině, nejstarším slovanském spisovném jazyce, užívaném v období Velké Moravy u nás a později na dalších slovanských územích. Motívem pro takové zacílení se stala skutečnost, že se ke zdárnému zakončení blíží hlavní pracovní projekt etymologického oddělení ÚJČ, totiž *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*. Slovník vychází po sešitech od roku 1989; nyní zbývá zpracovat a vydat jeho poslední díly, které obsáhnou hesla začínající písmeny T, U, V, Z a Ž. Přednesené příspěvky se tak mohou stát zdrojem inspirace při práci na heslech pro tento slovník. Většina referátů se proto týkala staroslověnského jazykového materiálu, přirozeně ovšem ve větší či menší míře obohacovaného – podle zaměření

jednotlivých autorů – o širší materiál z ostatních slovanských, ale i dalších indoevropských jazyků. Autoři přitom zdůrazňovali otázky hláskoslovné, slovtvorné či významové. Nechyběly ani přesahy k problémům obecně lingvistickým a k dějinám oboru.

Během konference si její účastníci také mohli zakoupit odbornou jazykovědnou literaturu, především z dílny brněnského etymologického pracoviště. Vítané zpestření vědeckých jednání představovala exkurze do Památníku Velké Moravy ve Starém Městě, kde si návštěvníci prohlédli moderní multimediální expozici, kterou zde před několika lety po obsáhlé rekonstrukci zpřístupnilo Slovácké muzeum v Uherském Hradišti jakožto správce této národní kulturní památky. Dále následovala návštěva archeologického skanzenu v Modré u Velehradu, rekonstruovaného opevněného sídliště z období Velké Moravy. Oběma lokalitami návštěvníky provedl archeolog a historik doc. Luděk Galuška, který podal zasvěcený výklad o nejrůznějších otázkách týkajících se dějin velkomoravské říše.

Etymologické symposion Brno 2014, za jehož zdárný průběh patří poděkování především hlavním organizátorkám dr. Heleně Karlíkové a dr. Iloně Janyškové, se neslo v přátelské atmosféře. Prohloubilo kontakty, které brněnské pracoviště navázalo při předešlých domácích sympoziiích, ale i jiných podobných zahraničních akcích, a umožnilo získat též kontakty nové, tentokrát například s kolegy z baltských zemí. Brněnská konference je již tradiční akcí, jíž se rádi a opakovaně účastní slavisté všech generací (najdou se i tací, kteří nechyběli na žádném z dosavadních šesti sympozii). Do Brna se tak pravidelně sjíždějí kolegové z významných etymologických pracovišť zaměřených na slovanskou etymologii, především z Ruska, Polska, Srbska a Bulharska. Po jejich boku je významným centrem slovanské etymologie i Brno.

Stejně jako v minulých případech vydá etymologické oddělení ÚJČ přednesené příspěvky v recenzovaném sborníku, který vyjde příští rok jako 18. svazek úspěšné ediční řady *Studia etymologica Brunensia*. ■

**VÍT BOČEK,
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.**

FOTO: ARCHIV ÚJČ AV ČR

NOVÉ PŘÍSTROJOVÉ VYBAVENÍ

Častým problémem experimentálních oborů je nedostatečné přístrojové vybavení, jak uvedl předseda Akademie věd ČR prof. Jiří Drahoš pro server Aktuálně.cz, Avšak ve fyzice, chemii, molekulární biologii nebo genetice jsou vynikající přístroje nepostradatelné. Nemají-li pracoviště kvalifikované vědce s nápady, hodnota přístrojů se vytrácí...

Přístroj pro měření koncentrace proteinu

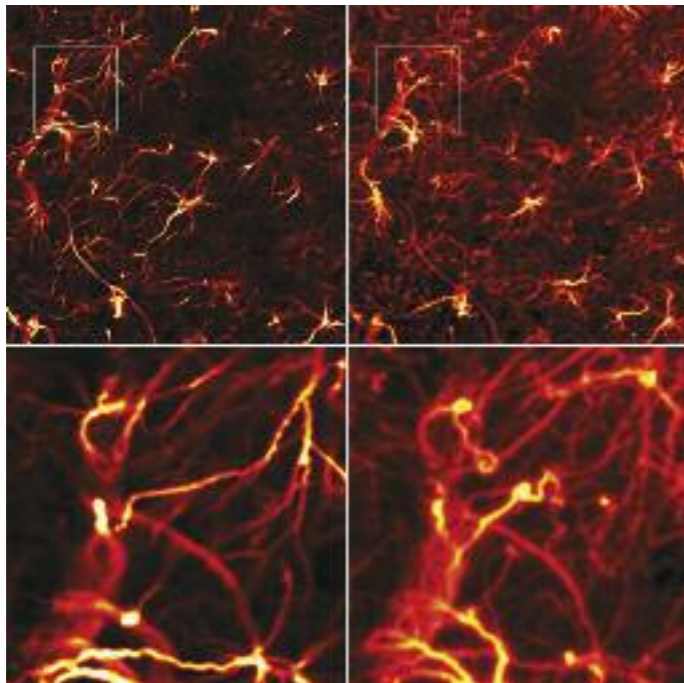
V každé vědecké instituci je třeba přístrojové vybavení průběžně doplňovat, jinak lze jen obtížně držet krok s mezinárodním výzkumem. Ústavu experimentální medicíny AV ČR se podařilo dokončit realizaci dvou investičních projektů s využitím prostředků z Operačního programu *Praha-Konkurenceschopnost*, a to ve výši téměř 30 milionů korun.

Významné pracoviště českého neurovědního výzkumu pořídilo přístrojové vybavení do nově vzniklého Výzkumného centra genomiky a proteomiky, za jehož provoz odpovídají odborný garant projektu dr. Radim Šrám a vedoucí oddělení genetické ekotoxikologie dr. Pavel Rössner. V Centru mají vědci studovat vliv znečištěného ovzduší na změny v lidské DNA prostřednictvím moderních metod sekvenování, čipové analýzy, proteinové analýzy a analýzy funkčních vlastností buněk, což umožní komplexně pojmout zkoumání vlivů různých látek (zejména v ovzduší) na lidský organismus. V oblasti výzkumu vlivu toxicity látek a životního prostředí na lidský genom potvrdil ÚEM excelentní postavení v České republice.

Systém pro sekvenování a čipovou analýzu představuje zařízení pro sekvenování nové generace (Next

Generation Sequencing – NGS). Část systému MiSeq umožňuje ve srovnání s klasickými metodami sekvenování provádět analýzy mnohem delších úseků nukleových kyselin za výrazně kratší dobu a při omezeném počtu kroků. Využije se pro stanovení sekvence nukleotidů v genech a kratších úsecích DNA a RNA včetně microRNA. Druhá část systému *iScan* se využije převážně pro hodnocení exprese RNA na celogenomové úrovni, která představuje první krok v realizaci genetické informace. Zařízení pro měření koncentrací proteinů a nukleových kyselin pomocí imunofluorescenční metody XMAP napomůže identifikovat klíčové regulátory při regeneraci spektra zkoumaných tkání včetně chrupavky, kosti, kůže a srdečně cévního systému, což urychlí výzkum a vývoj tkáňově inženýrských náhrad pro medicínské a veterinární aplikace. Vybavení Centra doplňuje Automatický sběrač buněk, který badatelé využijí k přesné charakterizaci růstu buněk ovlivněných stimulačními nebo inhibičními faktory. Buňky kultivované v tkáňových kulturách mohou být na přístroji kvantitativně izolovány, analyzovány na molekulární úrovni a propojeny s proteinovou nebo genetickou analýzou na dalších přístrojích. Nové vybavení využijí oddělení genetické ekotoxikologie, tkáňového inženýrství a transplantační imunologie.

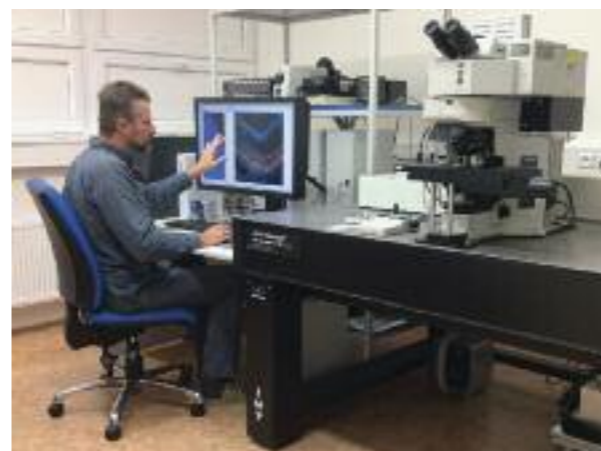
Odborným garantem druhého pracoviště – Laboratoře pokročilého zobrazování živých tkání – je vedoucí oddělení mikroskopie dr. Jan Malinský. Vzpřímený konfokální fluorescenční mikroskop Olympus FV1200 MPE a rychlý monochromátor pro multifrekvenční excitaci fluorescence Sutter Lambda DG4 jsou nejmodernější zařízení pro pozorování živých preparátů – buněčných kultur a různě silných tkáňových řezů ve vodném médiu. Mikroskopem lze účinně detekovat i slabé signály pocházející z různých hloubek pozorovaného preparátu, a vytvořit tak přesný trojrozměrný obraz živé tkáně. Tělo mikroskopu je umístěno do inkubátoru s řízenou atmosférou, což umožňuje i dlouhodobá pozorování bez nutnosti chemické fixace; lze tak uskutečnit též měření na tkáňových řezech s proměnným složením média, která nešla v minulosti provést. Monochromátor

Jemná struktura sítě výběžků astrocytů po ischemickém poškození hipokampu na řezu mozkovou tkání potkana je zviditelněna pomocí fluorescence exprimovaného gliálního fibrilárního acidického proteinu. Na snímku lze porovnat množství obrazové informace získané pomocí klasického konfokálního zobrazení (vlevo) a metodou prostorové rekonstrukce konfokálních obrazů pořízených v režimu zvýšeného dynamického kontrastu (vpravo). Rámečky (nahore) ohraničují rozsah detailních záběrů cévní pleteně astrocytárních výběžků (dole). Záběry byly pořízeny mikroskopem Olympus FV1200 MPE.

VŠECHNA FOTÁ: ARCHIV ÚEM AV ČR

rozšiřuje možnosti zobrazování vápníkové koncentrace buněk *in vitro*. Zlepšením časového rozlišení systému lze v reálném čase sledovat a zaznamenávat rychlou dynamiku Ca^{2+} včetně Ca^{2+} oscilací. Výhodou přístroje jsou i vysoký výkon světelného zdroje a možnost nastavení libovolné vlnové délky, což systému dodává značnou variabilitu. Práce na nejmodernějších přístrojích

přispívá k prohloubení znalostí o výskytu a průběhu neurodegenerativních onemocnění – Alzheimerovy a Parkinsonovy choroby, roztroušené sklerózy, cévní mozkové příhody a posttraumatických stavů – míšních a mozkových poranění, posttraumatického edému, epilepsie. Systém v laboratoři využije multidisciplinární tým specialistů z různých oddělení ÚEM a Ústavu neurověd 2. lékařské fakulty UK v Praze.

V Laboratoři genomiky a proteomiky budou vědci studovat vliv znečištěného ovzduší na změny v lidské DNA.

JANA KŘÍŽOVÁ,

Ústav experimentální medicíny AV ČR, v. v. i.

Zasedání výboru pro bioetiku

UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) vyvíjí kromě tematiky kulturního dědictví aktivity rovněž v oblasti bioetiky. Mezinárodní výbor pro bioetiku UNESCO (International Bioethics Committee – IBC) má již na svém kontě mnohé významné deklarace, a to především „Univerzální deklaraci o bioetice a lidských právech“ (2005). Poslední zasedání výboru, který byl založen v roce 1993 a tvoří jej 36 nezávislých expertů jmenovaných generálním ředitelem UNESCO na dobu čtyř let, se uskutečnilo v Paříži ve dnech 8. až 12. září 2014.

V pořadí již 21. zasedání IBC mělo na programu inovaci článku 15 *Univerzální deklarace o bioetice a lidských právech*, který se zabývá sdílením prospěchu či užítku z výzkumu. Experti diskutovali o jejich člancích v souvislosti s rozvojem genetiky, vývojové biologie a výzkumu lidského genomu v posledních letech a rovněž se seznámili se shrnutím připravované revize *Doporučení ke statutu vědeckého pracovníka*, které vydalo UNESCO v roce 1974. Část zasedání se konala společně s Mezivládním výborem pro bioetiku UNESCO – výborem expertů na bioetickou problematiku, který jmenují vlády 36 členských států UNESCO (Česká republika mezi ně nepatří).

Diskuse o inovaci článku 15 se stala doménou zástupců rozvojových zemí zejména z Afriky a Střední a Jižní Ameriky, kteří tvoří značnou část členstva IBC a jejichž zájmy jsou poněkud jiné než zájmy zástupců

vyspělých zemí. Podstatný je pro ně především účinný přenos znalostí moderního biomedicínského výzkumu do klinické praxe v jejich zemích a samozřejmě finanční stránka péče o zdraví. Obecná diskuse o inovaci deklarace z hlediska nových znalostí výzkumu se soustředila do dvou oblastí: jednak šlo o ochranu lidských práv v souvislosti s rychle se rozvíjejícími znalostmi lidského genomu a jeho testováním, jednak o prudký rozvoj vývojové biologie a reprodukční medicíny (například v souvislosti s návrhem léčby mitochondriálních nemocí pomocí tzv. pronukleárního transferu nebo problematikou vytváření zárodečných buněk z indukovaných pluripotentních kmenových buněk). V tomto kontextu bude výbor v průběhu dalších měsíců usilovat o vytvoření návrhu, jak deklaraci na základě konsenzuální diskuse revidovat.

Zástupci bioetické komise Rady Evropy (RE) informovali výbor o připravované konferenci RE na téma nově vznikajících technologií (nanotechnologie, biotechnologie, kognitivní neurotechnologie) – uskutečnit by se měla v červnu 2015 v Paříži. Více o činnosti IBC naleznete na <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/bioethics/international-bioethics-committee/>.

JOSEF SYKA,

Ústav experimentální medicíny AV ČR, v. v. i., člen Mezinárodního výboru pro bioetiku UNESCO

TOFA 2014: o termodynamice slitin v Brně

Významnou mezinárodní konferenci v oblasti materiálových věd uspořádal ve dnech 7. až 9. září 2014 Ústav fyziky materiálů AV ČR ve spolupráci s Přírodovědeckou fakultou Masarykovy univerzity a Středoevropským technologickým institutem CEITEC.

Konference TOFA (Thermodynamics of Alloys) se ve dvouletém cyklu zabývá termodynamikou kovů, slitin a dalších moderních materiálů. S celosvětovým dosahem náleží mezi nejvýznamnější sympozia v oblasti základního materiálového výzkumu. Mezi její důležité rysy patří důraz na experimentální výsledky a těsnou spolupráci mezi teoretickými a experimentálními vědeckými programy.

V prostorách Fakulty sociálních studií MÚ se konal již 14. ročník TOFA; v roce 2010 ji hostilo Portugalsko, v roce 2012 Chorvatsko – další se uskutečnil v Brazílii (2016) a následně v Korejské republice (2018). Letošní akce se zúčastnila více než stovka vědců, z toho jich přes 90 %, pocházelo ze zahraničí. Zaznělo 61 ústních příspěvků, prezentováno bylo 40 posterů. Obzvláště výrazné zastoupení měli vědci z Japonska, Korejské republiky, Německa, USA, Itálie a Rakouska. Organizátoři rovněž podpořili nastupující vědeckou generaci, když jí poskytli prostor k prezentaci výsledků práce na excelentním vědeckém fóru a zprostředkovali kontakty, které mladým badatelům umožní rozvíjet vědecké kariéry v mezinárodní dimenzi. Podpora perspektivních studentů a vědců ve formě snížených konferenčních poplatků vedla k tomu, že tvořili zhruba třetinu účastníků – pro mnohé z nich přitom šlo o první účast na tak významné akci.

Na sympoziu zazněly příspěvky prezentující pokročilé experimentální metody pro měření základních termodynamických veličin, ale také nejmodernější teoretické postupy pro modelování procesů realizovaných při přípravě a dlouhodobém využívání nejosofistikovanějších materiálů. Spojení teoretických a experimentálních dat umožňuje lépe, přesněji a komplexněji popisovat vztah struktury a materiálových vlastností, a tudíž i predikovat

užitelnost nově vyvíjených materiálů. Vystoupili mj. též vědci z pracovišť zúčastněných v programu *Materials Genome* – nejnovějším americkém vládním vědeckém projektu, který vyhlásil a zaštitil prezident USA Barack Obama. Program se zaměřuje na poznání vlastností materiálů spojením nejpokročilejších experimentálních a teoretických metod.

Jedním z cílů bylo prohloubit kontakty mezi vědci z „bohatších“ zemí a ze států, v nichž badatelé narážejí na finanční problémy při účasti na významných, ale nákladných konferencích. Záměr se vydařil, sympozium, které nepochybně obohatilo vzájemné kontakty mezi vědeckými komunitami, navštívili mnozí vědci z Ruska, Ukrajiny nebo pobaltských zemí. Organizátorům se podařilo vytvořit nejen kvalitní a podnětný vědecký program, ale také seznámit jeho účastníky s krásami jižní Moravy během doprovodného společenského programu. Skutečnost, že mezinárodní výbor konference pověřil její organizací tým z Brna, a to krátce poté, kdy stejné vědecké týmy zorganizovaly mezinárodní kongres CALPHAD (světová konference v oblasti teoretického modelování termodynamických vlastností moderních komplexních materiálů, Praha 2009) svědčí o respektovaném postavení vědců z ÚFM, Masarykovy univerzity a Středoevropského technologického institutu CEITEC v oblasti materiálových věd v mezinárodní vědecké komunitě a schopnosti připravit kvalitní a úspěšnou akci. Úspěch TOFA 2014 navíc posílil postavení Brna jakožto centra vzdělanosti a výzkumu a přispěl ke spolupráci akademického a univerzitního sektoru. ■

*ALEŠ KROUPA, předseda organizačního výboru,
LUDVÍK KUNZ, Ústav fyziky materiálů AV ČR, v. v. i.*

FOTO: ARCHIV ÚFM AV ČR

FOTO: ARCHIV ÚACH AV ČR

V areálu Fakulty strojní Českého vysokého učení technického v pražských Dejvicích se na sklonku léta (24. až 28. srpna 2014) konala prestižní mezinárodní konference IMEBORON (International Meeting on Boron Chemistry), a sice již po patnácté.

Počátky sympozia se vztahují k roku 1971, kdy se uskutečnila na území bývalého Československa, na zámku v Liblicích. Tradice konferencí, jež po sobě následují v tříletých intervalech, vznikla v době rozvíjející se normalizace, a tak lze i po 44 letech obdivovat úsilí zakladatelů chemie boru u nás, doc. Jaromíra Pleška a doc. Stanislava Heřmánka, kteří dokázali tuto konferenci zorganizovat a prosadili účast naprostých špiček oboru z celého světa včetně dvou nositelů Nobelových cen, prof. Williama N. Lipscomba a prof. Herberta C. Browna z USA. Boroví chemici navštívili za tímto účelem Československo ještě jednou, a to v roce 1987, kdy se sešli v jihočeské Bechyni.

Letošní setkání připravilo oddělení syntéz Ústavu anorganické chemie AV ČR (ÚACH) pod předsednictvím jejího vedoucího dr. Bohumíra Grünera. Záštitu nad konferencí, která se konala v roce, kdy uplynulo 100 let od objevení hydridů boru Alfredem Stockem a 50 let od zahájení systematického výzkumu tzv. karboranů, převzal předseda Akademie věd prof. Jiří Drahoš.

Sympozium zahájil místopředseda AV ČR prof. Vladimír Mareček. Historii borové chemie následně představili dr. Bohumil Štíbr z ÚACH a prof. Narayan S. Hosmane z Northern Illinois University, DeKalb (USA).

Vlastní program sestával ze dvou sekcí – klasické anorganické a organické se zaměřením na biomedicínální chemii. V den zahájení vyslechlo 216 účastníků z celého světa první plenární přednášku prof. Hosmaneho, jenž hovořil o chemii karboranů a metallaboranů z hlediska historického i výhledů do budoucnosti, které lze obecně chápat jako více než dobré. Program pokračoval 13 zvanými přednáškami, 12 keynote prezentacemi, 65 ústními sděleními, 21 flash-posterovými prezentacemi a 75 posterovými prezentacemi. Konferenci zakončila strhující plenární přednáška prof. Eluvathingala D. Jemmise z Indian Institute of Science v Bangalore (Indie), která měla i značný prediktivní charakter v souvislosti s enormním potenciálem chemie boru.

Z bezprostředních ohlasů a z e-mailových poděkování lze soudit, že 15. světové setkání borových chemiků bylo po všech stránkách úspěšné. Lze doufat, že trend bude pokračovat i na 16. konferenci, která přivede chemiky pracující v této jedinečné oblasti v roce 2017 na Čínskou univerzitu do Hongkongu – předsedat jí bude prof. Zuwei Xie. ■

*DRAHOMÍR HNYK,
Ústav anorganické chemie AV ČR, v. v. i.*

Oznámení o obhajobách

Obhajoba disertační práce prof. PhDr. Jaroslava Peregrina, CSc., **Inferentialism** se koná **20. listopadu 2014** v 11:00 hod. před komisí „Filosofie“ ve Filosofickém ústavu AV ČR, v. v. i., Jiiská 1, 110 00 Praha 1.

Obhajoba disertační práce Ing. Kamila Langa, CSc., **Singlet oxygen producing sensitizers: from molecular photophysics to photofunctional materials** se koná **26. listopadu 2014** ve 13:30 hod. před komisí „Anorganická chemie“ v zasedací místnosti Ústavu anorganické chemie AV ČR, v. v. i., v Řeži, areál ÚJV, budova F III, 1. p.

Obhajoba disertační práce doc. RNDr. Jiřího Spurného, Ph.D., **Perfect mappings and their applications in the theory of compact convex sets** se koná **24. listopadu 2014** v 10:30 hod. před komisí „Matematická analýza a příbuzné obory“ v Matematickém ústavu AV ČR, v. v. i., Žitná 25, zasedací místnost v 1. p. zadní budovy.

NEZNÁMÝ DVOŘÁK ze staré skříně

VŠECHNA REPROFOVA: NÁRODNÍ MUZEUM – ČESKÉ MUZEUM HUDBY – MUZEUM ANTONÍNA DVOŘÁKA

Ještě letos na jaře měla jen malá část hudební veřejnosti povědomí, že se první opera Antonína Dvořáka jmenuje Alfred a byla napsána na německé libreto. Koncertní nastudování neznámé opery, jež se v září uskutečnilo v Rudolfinu v rámci mezinárodního hudebního festivalu Dvořákova Praha, se stalo senzací, na kterou v oblasti vážné hudby nejsme zvyklí – o světové premiéře Alfreda informoval i bulvární tisk.

Antonín Dvořák, Alfred – první notová strana autografní partitury z roku 1870.

Autograf ouvertury z roku 1870 revidoval skladatel roku 1881 červeným inkoustem.

Situace v něčem připomněla Dvořákův slavný vstup na mezinárodní scénu. Nadšený článek proslulého německého hudebního kritika Louise Ehlertra (*National-Zeitung*, Berlín 15. listopadu 1878) referoval o neznámém skladateli v takových superlativech, že vzápětí „způsobil doslova útok na obchody s hudebními“. V roce 2014 jsme naopak v situaci, kdy se všichni ptají, jak je možné, že tak známý skladatel napsal operu, kterou nikdo nezná.

Přestože A. Dvořák patří v celosvětovém měřítku k nejhranějším skladatelům, mnohá jeho díla zaznávají zřídka a některá dokonce vůbec, v čemž se ostatně od jiných skladatelů velíkanů neliší. V případě opery *Alfred* však nestačilo učinit „pouhé“ dramaturgické rozhodnutí. Již jen z toho důvodu, že nebyly k dispozici

provozovací materiály pro hudebníky. Spolu s umělci a producenty se proto na ambiciózním projektu podíleli i vědci: Kabinet hudební historie Etnologického ústavu AV ČR přispěl především odbornou přípravou notových materiálů včetně edice původního německého textu opery. Současně s prací věnované rozsáhlé Dvořákově partituře byl podniknut heuristický výzkum, jenž objasnil i některé poněkud záhadné kapitoly z historie provozování této opery.

Nevíme, kdy A. Dvořák s kompozicí opery začal, nedochovaly se žádné náčrty ani skici. Víme, že rukopisnou partituru tříaktové opery dokončil v říjnu 1870: k tomuto datu dopracoval dílo do finální podoby – čistopisné orchestrální partitury. Vznikala půl roku a představuje jediný autentický notový pramen, který se dochoval. Usiloval skladatel o provedení opery? Vše nasvědčuje, že nikoli. V korespondenci ani v jiných pramenech se A. Dvořák o *Alfredovi* nezmiňuje. I v rozhovorech uváděl, že jeho první operou je *Král a uhlíř* z roku 1871. Partituru *Alfreda* pravděpodobně hned po dokončení odložil do „staré skříně“ k jiným skladbám, kterých zde přibývalo. Vždyť komponoval už několik let a skoro nikdo o tom nevěděl. Živil se u violového pultu jako orchestrální hráč Prozatímního divadla (již od roku 1862!) a jako soukromý učitel klavíru.

Počínaje průlomovým rokem 1878 začal A. Dvořák intenzivně publikovat zejména v berlínském nakladatelství Fritze Simrocka, ale i jinde. Evropskému publiku tak vedle svých novinek předkládal také díla starší. Pouze však taková, která obstála před jeho přísnou sebekritikou, neboť mnohá díla „roztrhal a spálil“, jak si poznamenal do jednoho ze seznamů skladeb. Někdy byl sám překvapen hodnotou rané skladby, kterou nechal provést, aby prověřil, zda obstojí před koncertním publikem. Kupříkladu roku 1887 psal do Vídně vynikajícímu dirigentovi Hansi Richterovi: „Šťastný úspěch mých ‚Variací‘ mi dodává odvahy (ovšem jen pod Vaší ochranou a vedením), abych vynesl ještě i jiné starší věci na denní světlo.“ Kromě *Symfonických variací* měl Dvořák tehdy na mysli i své rané symfonie: „snad

zaslouží lepšího osudu než ležet po léta ve staré skříni s harpádím“. Lze se domnívat, že tak jako v případě jiných raných děl by A. Dvořáka zajímalo, jak bude *Alfred* znít. Ostatně v roce 1881 měl v plánu koncertně provést rozsáhlou ouverturu k *Alfredovi*. Podrobil tehdy partituru ouvertury revizi, ale z provedení nakonec sešlo. Skladatel měl však přinejmenším jeden dobrý důvod, proč operu raději neuvádět. Jestliže byl v symfonické nebo komorní tvorbě od 80. let již plně respektovaným skladatelem a uvádění raných, méně zralých kompozic jej ohrozit nemohlo, o pověst operního skladatele bojoval do konce života. Vždyť v rozhovorech, které jako již slavný skladatel poskytl novinářům, mj. o své tvorbě řekl: „Když jsem začínal komponovat, bylo jedním z mých největších cílů napsat operu.“ (*Sunday Times*, Londýn 1885) A téměř o 20 let později, pouhé dva měsíce před smrtí, se také jasně vyjádřil ke své představě skladatelského poslání: „Chtěl bych se, pokud mi dá ještě Pán Bůh zdraví, ze všech sil věnovat operní tvorbě. [...] Považuji mne za symfonika, třebaže jsem již před mnoha lety prokázal převážný sklon k tvorbě dramatické.“ (*Die Reichswehr*, Vídeň 1904)

Partitura *Alfreda* se za Dvořákova života „lepšího osudu“, tedy provedení nebo tisku nedočkala – zůstala „ve staré skříni“. V roce 1905, rok po Dvořákově smrti, byla konečně provedena ouvertura. Na operu však došlo až o mnoho let později, v roce 1938. Nejprve (6. února) zazněly její úryvky v originální jazykové verzi na vlnách německého vysílání pražského rozhlasu. Celá opera byla poté scénicky provedena v Českém divadle v Olomouci, avšak v českém překladu, jak bylo tehdy na českých scénách obvyklé. Podle dobových recenzí zazněla v premiérový večer (10. prosince 1938) bez předešly, protože nebyl zajištěn provozovací materiál. Olomoucká inscenace vůbec přišla ve složité době, těsně před začátkem nacistické okupace. V prosinci zazněl *Alfred* ještě pětkrát, dirigent Adolf Heller pak musel kvůli německému a židovskému původu divadlo opustit (přes Palestinu emigroval do USA) a opera se už dále neprovozovala. Podobný osud stihl dirigenta Georga Singera, který nastudoval a řídil únorové rozhlasové ukázky, nebo ředitele německého vysílání Paula Nettle. Dílo se však tehdy nemohlo dále provozovat i kvůli námětu opery, v níž hrdinní Britové bojují proti nepřátelským okupantům – dánským Vikingům.

Výjimečnou možností slyšet úryvky opery měli po mnoha letech znovu rozhlasoví posluchači. V den Dvořákova výročí

narození (8. září 1961) je přednesl Plzeňský rozhlasový orchestr řízený Josefem Blackým se sólisty plzeňské opery. Zpívalo se v češtině, velmi pravděpodobně z „olomouckých“ provozovacích materiálů. Z tohoto nastudování se dochovalo pouze několika minutové torzo nahrávky.

Koncem 80. let dvacátého století se uvažovalo o provedení cyklu všech Dvořákových oper včetně *Alfreda*, ale v důsledku politických a společenských změn v roce 1989 se tyto plány nepodařilo realizovat. Konkrétní kroky k nastudování a nahrávce *Alfreda* podnikal na začátku 90. let opět Český rozhlas. Vzhledem k tomu, že vyjednávání s Dvořákovou rodinou o využití dosavadních provozovacích materiálů skončila nezdarem, bylo rozhodnuto, že rozhlas pořídí tyto materiály nově. Ukázalo se však, že Dvořákova bohatě instrumentovaná a v mnoha ohledech složitá partitura byla nad možností kopistů, nehledě na nutnost přepisu německého zhudebněného textu vepsaného skladatelem do partitury kurentem. Opisy proto zůstaly v rozhlasovém archivu jen v podobě nepoužitelných torz, k nastudování a natáčení nedošlo.

Teprve o dvacet let později se podařilo ambiciózní projekt zdárně realizovat spojenými silami hned několika institucí. Idea Českého rozhlasu a agentury Arco Diva nastudovat, koncertně provést a nahrát *Alfreda* konečně v původním znění s německým textem si vyžádala spolupráci s dalšími profesionály. Nakladatelství Českého rozhlasu se ujalo vypracování počítačové notografie, skladatel Otomar Kvěch zhotovil pro účely nastudování opery klavírní výtah. Odbornou ediční práci garantující, že všechny notové materiály budou odpovídat skladatelově intenci, svěřil rozhlas dvořákovským specialistům z Kabinetu hudební historie EÚ AV ČR, týmu prof. Jarmily Gabrielové. Podpory se projektu dostalo i ze strany Ministerstva kultury ČR a Česko-německého fondu budoucnosti.

Opera *Alfred* zazněla 17. září 2014 na prestižním mezinárodním hudebním festivalu *Dvořákova Praha* v nastudování Symfonického orchestru Českého rozhlasu, Českého filharmonického sboru Brno a renomovaných sólistů pod taktovkou německého dirigenta Heiko Mathiase Förstera. Koncertní provedení se stalo kulturní událostí mimořádného významu, která vzbudila zaslouženou pozornost mj. i jako výsledek příkladné spolupráce několika institucí. Nikoli však výsledek jediný. Zanedlouho bude k dispozici i nahrávka a notové publikace. Dvořákova operní prvotina se tak dostává ze staré skříně nejen na koncertní pódium, ale také do obchodů s hudebními a doufejme, že brzy pronikne i na některou z operních scén. ■

JAN KACHLÍK,
MARKÉTA KRATOCHVÍLOVÁ,
Etnologický ústav AV ČR, v. v. i.

Alfred – závěr ouvertury s datačním přípisem a podpisem Antonína Dvořáka

ALMA

Společné pracoviště pro výzkum výtvarného umění

Jak je malba stará? Kdo je její autor? Jak vypadala v době vzniku? Takové otázky si kladou nejen diváci obdivující umělecká díla, ale i odborníci, kteří se věnují výzkumu kulturního dědictví, protože původ některých děl nebývá jasný – signatura chybí, historické dokumenty jsou ztraceny. Již desátým rokem hledají odpovědi na tyto otázky pracovníci Akademické laboratoře materiálového průzkumu malířských děl – společného pracoviště Ústavu anorganické chemie AV ČR (ÚACH) a Akademie výtvarných umění v Praze (AVU), kteří usilují o prohloubení znalostí o výtvarných materiálech a technice malby, rozvíjejí metody instrumentální materiálové analýzy a zkoumají procesy stárnutí materiálů ovlivňujících vzhled malířských děl. Poznatky získané vědeckým výzkumem vedou v mezioborové diskusi s uměleckými a umělecko-historickými obory k pochopení historie vzniku díla a jeho hodnoty nebo k nalezení cest jeho záchrany při restaurování.

Akademická laboratoř materiálového průzkumu malířských děl (ALMA), kterou v roce 2004 založily obě zúčastněné instituce, navázala na předchozí úspěšnou spolupráci (od roku 1997). Hlavním předmětem jejího zájmu jsou výtvarná umělecká díla, tj. závěsné obrazy, polychromované plastiky a nástěnné malby, a to pro jejich technologickou podobnost. Výzkumné aktivity lze rozdělit do tří prolínajících se oblastí: prohlubování znalostí o historických malířských materiálech a vývoji malířské techniky, rozvoji a vývoji instrumentálních metod pro materiálovou analýzu a studium mechanismů a procesů degradace historických výtvarných materiálů.

Pojem „malířská technika“ zahrnuje jak aspekt výtvarný a stylový, které studují umělci a umělečtí historici, tak materiálový a technologický, jenž lze zkoumat nástroji přírodních a materiálových věd. Materiály a způsob jejich použití souvisí s dobou a místem, v němž autor tvořil. Malířská technika tudíž na jednu stranu odráží dobové zvyklosti (například používání hlinkových podkladů v barokní malbě), na druhou stranu v ní lze nalézt odlišnosti dané dostupností surovin v určitém místě (například odlišné mineralogické složení těchto hlinek v různých koutech Evropy). Různí malíři či malířské dílny navíc upřednostňovaly rozdílné materiály nebo určitý způsob jejich kombinace, čímž v díle zanechali specifické rysy, které označujeme za „otisk prstů“ – tzv. fingerprinty.

Bez vhodných analytických nástrojů a cílených analýz lze však takové fingerprinty hledat jen obtížně. I proto se pracovníci laboratoře ALMA soustavně snaží o zdokona-

lování metod instrumentální analýzy, přičemž ctí současný trend šetřivosti a minimalizace zásahů do zkoumaného díla. Průzkum děl se tak uskutečňuje ve dvou fázích. Nejprve se dílo zkoumá neinvazivně, tj. bez odběru vzorků, *in situ* přenosnými přístroji (například mobilní rentgenfluorescenční spektrometr umožňuje rychlou identifikaci chemických prvků v celé ploše díla).

Na základě získaných dat lze vytipovat nejvhodnější místa pro odběr vzorků, což vede ke snížení jejich počtu. Odběr je zpravidla možný jen v rámci restaurování díla, což je zároveň jedinečná příležitost získat velmi užitečné informace. Odebrané mikrovzorky, obvykle ne větší než jeden milimetr, se ve formě vybroušených příčných řezů zkoumají mikroskopickými a mikroanalytickými metodami, které jsou ke vzorku nedestruktivní, což umožňuje, aby byl zkoumán postupně různými metodami a byl zachován pro účely pozdějšího bádání nebo komparace. Kombinace různých metod je nezbytná pro podrobný popis stratigrafie malířských vrstev včetně odlišení originální malby a druhotných zásahů i pro detailní identifikaci všech materiálů podložky (například dřeva nebo plátna), podkladových a barevných – malířských vrstev. Platí přitom, že zatímco pojava barev určují základní typ malířské techniky (například olejomalba, tempera), složení pigmentů a anorganických plniv má vztah k dataci a provenienci díla.

Ne všechny složky díla však odpovídají původnímu stavu. Mnohé materiály přirozeně stárnou (například organické laky žloutnou a tmavnou), jiné se mění v důsledku působení okolních podmínek, jako jsou vlhkost či intenzita světla, a tím

FOTO: JANKA HRADILOVÁ, ARCHIV AUTORŮ

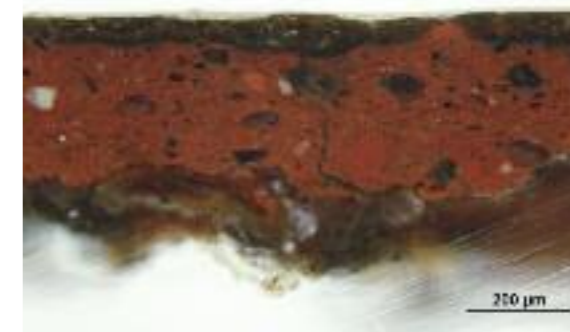
FOTO: DAVID HRADIL A JANKA HRADILOVÁ, ARCHIV AUTORŮ

ve výsledku negativně ovlivňují vzhled celého díla. Nejzákladnější jsou změny barevnosti, které ovlivňují i vzhled zobrazeného výjevu. Nejvíce ohroženými díly jsou v tomto smyslu nástěnné malby, které jsou často vystaveny působení vzdušné vlhkosti a v ní rozpuštěných solí, výkyvům teplot spojených s kondenzací par na jejich povrchu a působení mikroorganismů, jimž se v obvykle vlhčích podmínkách nástěnných maleb dobře daří. Součástí výzkumných aktivit laboratoře ALMA je tak i studium procesů degradace a koroze různých pigmentů vlivem těchto faktorů.

Správná identifikace výtvarných materiálů, rozpoznání jejich změn, určení jejich vztahu k provenienci díla, popis malířské techniky a její interpretace v umělecko-historickém kontextu vyžaduje mnohostranný pohled. V laboratoři ALMA jej zabezpečuje spolupráce odborníků z různých oborů – mineralogie, geochemie, anorganické a analytické chemie, technologie materiálů, historie umění a restaurování.

Provenience podle minerálních pigmentů

V současnosti řeší laboratoř ALMA tříletý projekt zaměřený na zpřesnění mikroanalytického určování jílových minerálů v mikrovzorcích maleb. Je třeba především zmínit, že v historických výtvarných dílech se s minerálními pigmenty setkáváme mnohem častěji než s pigmenty vyráběnými uměle podle dobových receptur. Masivní chemická výroba pigmentů a barev začala až v průběhu 19. století. Těžené minerální pigmenty byly málo upravované (například jen mletím), a tak kvůli absenci purifikačních procesů často obsahují charakteristické příměsi související se způsobem jejich utváření v přírodě. Máme-li dostatek komparačního materiálu, například referenční vzorky ze starých dolů, může nás to dovést až k lokalitě těžby. Souvislost mezi lokalitou těžby a místem vzniku díla však nemusí být

přímočará, protože i ve středověku existoval obchod a opravdu kvalitní pigmenty se dovážely na značnou vzdálenost. Je proto dobré zaměřit se na pigmenty v přírodě běžné (které se z daleka vozit nevyplatilo) a navíc mineralogicky proměnlivé, aby nesly otisk svého původu. Takovými jsou pigmenty jílové neboli hlinky.

Je pozoruhodné, že provenienční znaky v hlinkách dosud nikdo nehledal, v materiálových analýzách jsou často uváděné termínem „železité okry“. Příměs (hydro)oxidů železa, jako je goethit nebo hematit, skutečně určuje barevnost, pro zjištění provenience však sloučeniny Fe nejsou podstatné. Rovněž termíny „okr“ a „hlinka“ nepředstavují totéž: termín „okr“ je odvozen od barevnosti – okrové – a může být reprezentován i čistým goethitem [FeO(OH)], termín „hlinka“ odkazuje k vysokému obsahu hliníku, tedy hliníkokřemičitanu – alumosilikátů, v našem případě vrstevnatých, tedy jílových minerálů. Příkladem jílových minerálů je kaolinit; však se také čistému kaolinu bez příměsí říká „bílá hlinka“.

Důvod, proč se rutinní analýzy výtvarných děl zaměřovaly dosud jen na přítomnost barvicích příměsí v hlinkách, je také metodický. Hojně používané mikrospektroskopické metody s vysokým prostorovým rozlišením jsou sice rychlé, jílové minerály ale spolehlivě odlišovat nedokáží. Například při analýze Ramanovým spektrometrem poskytují silný signál přírodní příměsi jednoduchých oxidů, jako je již zmíněný hematit (Fe₂O₃) nebo anatas (TiO₂); jílové minerály však mají signál velmi slabý a ve spektru barevné hlinky tak často vidět nejsou – a to ani tehdy, když se vzorku zcela převažují. V laboratoři ALMA jsme proto otestovali metodu práškové rentgenové mikrodifrakce, která je sice v oboru rozšířena mnohem méně, avšak v mnoha případech se ukazuje jako nezastupitelná. Touto metodou lze v mikrovzorcích malířských děl rozlišovat různé jílové minerály podle odlišnosti jejich krystalových struktur. Odlišnost je dána především reaktivním mezivrstvím některých jílových minerálů, například smektitů, vedoucím ke krystalochemické variabilitě a tvorbě tzv. smíšených struktur (směsných krystalů).

Detailní rozlišování jílových struktur nám již v minulosti umožnilo klasifikovat barokní hlinkové podklady různého původu a pomocí tohoto nástroje odlišit v našich sbírkách díla italské a středoevropské provenience – u nich navíc i určit, byl-li použit červený jíl z Bavorska nebo západních Čech. U podkladových vrstev – šepsů – používaných v Evropě v 17. a 18. století totiž platí podmínka uvedená v úvodu: hodně se tehdy

Velmi kvalitní červený jíl zvaný „bolus“ v místě historické těžby u Hořence v západních Čechách a v podkladové vrstvě barokního obrazu Karla Škréty na příčném řezu mikrovzorkem

Neinvazivní měření
pozdě gotické polychromované plastiky
Oplakávání Krista v Moravské galerii v Brně metodou přenosné rentgenové fluorescence

experimentovalo s barevností šepsu, hlínky byly dostupné, do podkladů jich bylo potřeba větší množství, preferovaly se tedy regionální zdroje.

Nežádoucí barevné změny

Jak jsme již zmínili výše, vzhled mnoha výtvarných děl neblaze poznamenalo nejen působení času, ale také podmínky, kterým je dílo vystaveno. Mimoto silně ovlivňuje barevnou stálost díla i volba materiálů, jež malíř použil. Některé pigmenty jsou totiž méně stálé na světle, některé degradují vlivem působení vlhkosti či solí, některé se mění vlivem zvýšené teploty a jiné zase ztrácí svoji původní barvu, potkají-li se s nevhodným pojivem.

Z prohlídek zámeckých obrazáren může ne jeden divák propadnout dojmu, že si barokní krajinaomalba libovala v ponurých barvách. Ve skutečnosti však pozorujeme zhnědnutí původně jasně zelených ploch vymalovaných měděnkou (octan mědi), které je důsledkem pozvolného „rozpuštění“ modrozeleného měděnkového pigmentu v olejovém pojivu spojeného s rozrušením jeho krystalické struktury a změnou barvy. Jiným příkladem pozorovatelným na závěsných obrazech je šednutí až hnědnutí modrofialového pigmentu vivianitu (fosforečnan železnatý), které způsobuje například zvýšená teplota. K nežádoucímu zvýšení teploty může dojít třeba vystavením obrazu na nevhodném místě, například v blízkosti osluněného okna nebo sálajících kamen. Samozřejmě nemyslíme současnou muzejní expozice, ale dřívější umístění obrazů, které se řídilo pouze vkusem majitele. Pozoruhodným a méně známým aspektem však je, že vivianit mohl zdegradovat také při samotném

restaurátorském zásahu. Při voskopryskyřičné rentoaláži, která má zpevnit podložní vrstvy obrazu, je na rubovou stranu původního plátna nažehleno plátno nové, přičemž teplota může dosáhnout 80 až 90 °C, což vede současně ke změnám struktury i barvy vivianitu. V historii se navíc používalo k nažehlování pláten žehliček na uhlí či žehliček rozehríváných na kamnových plotnách, tedy bez jakékoli kontroly teploty.

S působením nepříznivých okolních podmínek v plné šíři se však nejčastěji setkáme u nástěnných maleb. Náznorným příkladem jsou měďnaté pigmenty, jejichž změny jsme měli možnost studovat na několika různých malbách a jejichž stabilitu v různých prostředích jsme zkoumali pomocí modelových experimentů. Setkali jsme se například s „převlečenou“ Pannou Marií. Té je v ikonografii vyhrazena modrá barva šatu, pro nějž se často v gotické malbě používal azurit. Modrý azuritový šat však může někdy zezelenat, jak jsme měli možnost vidět například na výmalbě malancravského kostela Panny Marie v rumunské Transylvánii nebo na výzdobě kapitulní síně Sázavského kláštera. Jak k takové barevné změně dochází? Podrobným zkoumáním vzorků barevné vrstvy jsme zjistili, že původní azurit (zásaditý uhličitan měďnatý) se mění na atakamit (zásaditý chlorid měďnatý), dokonce jsme pomocí prvkového mapování našli zrna, na nichž je proces přeměny dobře pozorovatelný. Zatímco ve středu zrna zůstává původní azurit, jeho okraje jsou postupně přeměněny na chlorid mědi. Důvodem, proč se z uhličitanu měďnatého stává chlorid, je přítomnost rozpuštěných chloridů ve vzdušných částicích vlhkosti.

Teplotně závislé barevné změny vivianitu v různých pojivech

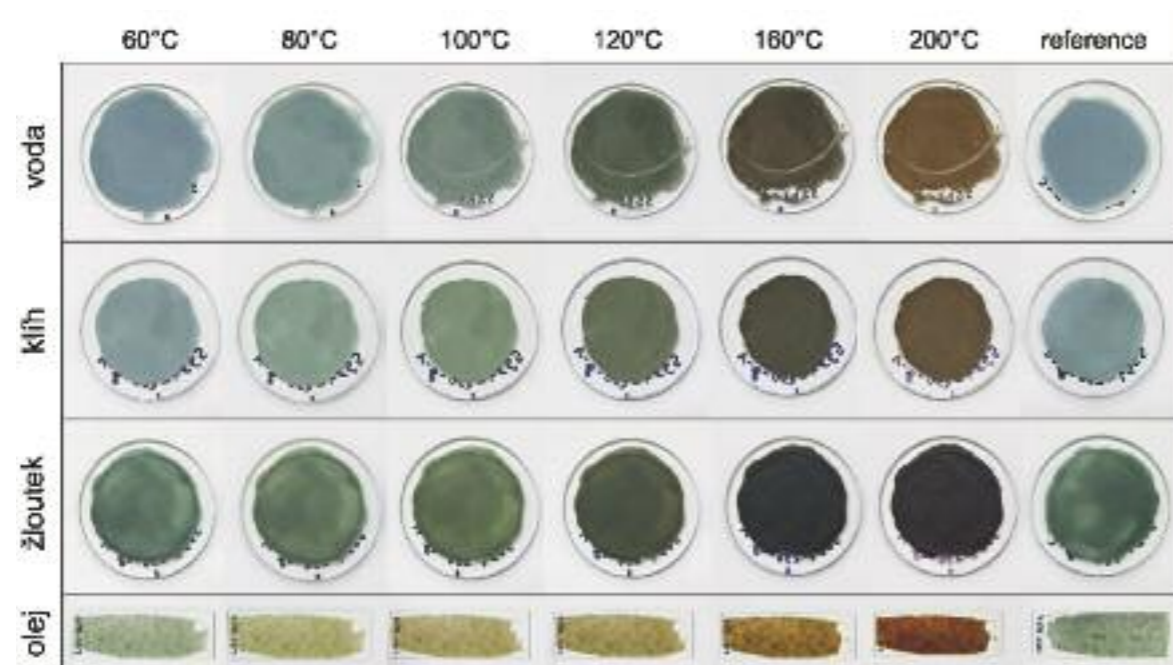

FOTO: ZDEJKA ČERMÁKOVÁ, ARCHIV AUTORŮ

FOTO: JANKA HRADILOVÁ, ARCHIV AUTORŮ

V našich podmínkách je nejčastějším důvodem výskytu chloridů v půdě zimní solení silnic a chodníků, pro které se používá dobře rozpustný chlorid sodný nebo vápenatý. Kvůli malé velikosti chloridové anionty snadno migrují porézním systémem zdiva a omítek, a tak se dostávají do značných vzdáleností od okolního terénu, kde mohou napadat pigmenty v nástěnné malbě. Nicméně, jak jsme zjistili pomocí laboratorních experimentů, často k vítězství potřebují ještě další spojení. Prvním z nich je stálý zdroj vlhkosti, a to jak půdní, v níž jsou primárně rozpuštěné, tak vzdušné, která při výkyvech teplot kondenzuje v tenké vrstvě na povrchu maleb a vytváří vhodné reakční prostředí. Dalším spojencem jsou mikroorganismy žijící na povrchu nástěnných maleb. Jejich přítomnost dosvědčují štávelany vápenaté, které obvykle na vzorcích z nástěnných maleb detekujeme pomocí rentgenové mikrodifrakce. Mikroorganismy jednak samy rozrušují souvislost barevné vrstvy tím, že se živí organickými pojivy, jednak produkt jejich metabolismu, kyselina štávelová, funguje jako katalyzátor urychlující přeměnu azuritu na atakamit.

Známe-li pachatele a způsob jeho práce, tedy důvod a mechanismus degradace původního pigmentu, můžeme doporučit i preventivní opatření. Nejzásadnější je

především omezení působení vlhkosti, ať už odizolováním stavby od zemního povrchu nebo nastavením teplotně a vlhkově stabilního vnitřního klimatu, při němž páry nekondenzují. Restaurátoři by v takových případech měli obezřetně používat postupy, při kterých dochází k dočasnému zvlhčení malby, jako jsou například odsolovací obklady.

Mezioborový dialog

Již od roku 2006 posiluje ALMA vzájemnou diskusi mezi uměleckými, umělecko-historickými a přírodovědeckými obory pořádáním mezioborových seminářů s dvouletou periodicitou. Setkání mají sice formát obvyklých vědeckých konferencí, společně jsou však prezentovány poznatky přírodovědných a humanitních oborů, které se navíc mísí s uměleckým badáním restaurátorů. Mezioborový formát má usnadnit přenos nejnovějších vědeckých poznatků do praxe památkové péče a (především) naučit zúčastněné dívat se na studované umění v kontextu, nejen z úhlu zaměření vlastního oboru. Druhý záměr je důležitý zejména pro studenty oborů týkajících se kulturního dědictví, kteří obvykle mají vložné výrazně snížené. Národní formát sympozia doplňují zvané přednášky odborníků ze zahraničí. Příspěvek tedy končí pozvánkou na právě se blížící 5. mezioborovou konferenci ALMA, která se uskuteční v Barokním refektáři Domini-

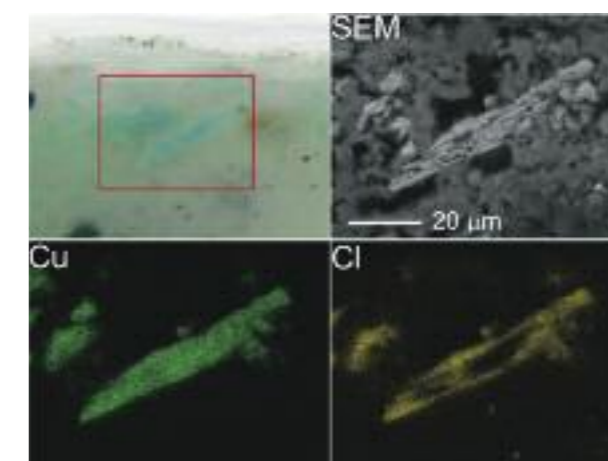

FOTO: SILVIE ŠVARCOVÁ, ARCHIV AUTORŮ

kánského kláštera v Praze na Starém Městě ve dnech 20.–21. listopadu 2014. Více informací naleznete na www.alma-lab.cz.

SILVIE ŠVARCOVÁ, DAVID HRADIL,
Akademická laboratoř materiálového průzkumu
malířských děl – společné pracoviště
Ústavu anorganické chemie AV ČR, v. v. i.,
a Akademie výtvarných umění v Praze

Postupná transformace azuritu na atakamit patrná na jednotlivých minerálních zrnech v mikroměřítku – chemické mapování v elektronovém mikroskopu

CENA MILADY PAULOVÉ 2014

Cena Milady Paulové za celoživotní přínos vědě se tentokrát udělovala poněkud netradičně 22. října 2014 při příležitosti 3. národní konference o genderu a vědě (o akci Národního kontaktního centra – ženy a věda Sociologického ústavu AV ČR budeme informovat v prosincovém AB). Ministr školství, mládeže a tělovýchovy Marcel Chládek ji na návrh odborné poroty udělil v oblasti stavebního inženýrství a architektury prof. **Aleně Kohoutkové** z Českého vysokého učení technického v Praze. Diplom nesoucí jméno první ženy, která získala právo přednášet na české univerzitě (1925) a stala se první profesorkou na našem území (1939), předal prof. Kohoutkové náměstek ministra školství pro vysoké školství a výzkum prof. Jaromír Veber. Vedle laureátky získaly nominaci na ocenění prof. Milena Císlarová (ČVUT), prof. Darja Kubečková (Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava),

prof. Pavla Rovnaníková a prof. Hana Urbášková (obě Vysoké učení technické v Brně). Prof. Kohoutková se zabývá základním i aplikovaným výzkumem stavebních konstrukcí. Její výsledky v oblasti výpočtové analýzy a modelování kompozitních prvků a konstrukcí, reologie betonových konstrukcí, modelů pro mezní stavy použitelnosti a recyklace betonu a estetiky v návrhu betonových konstrukcí jsou světového významu. Zásadním způsobem totiž posunuly úroveň poznání a vytvořily „školu“ jejich spolupracovníků, následovníků a žáků. Bezprostřední uplatnění nacházejí v projektování a realizaci mnoha typů stavebních konstrukcí a přispívají k pokroku ve vývoji progresivních technologií a zhospodárnění celoživotního cyklu konstrukcí. Prof. Kohoutková je děkankou Fakulty stavební ČVUT v Praze a vedoucí tamní katedry betonových a zděných konstrukcí a autorkou mnoha publikací. ■

lsd

STŘÍBRNÁ MEDAILE SENÁTU

Ocenění Senátu Parlamentu ČR převzalo 26. září 2014 17 významných osobností z oblasti vědy, kultury, sportu a vědeckého života. Akce se konala již potřetí v souvislosti se Dnem české státnosti, který připadl na neděli 28. září. Mezi oceněnými byli i badatelé z pracovišť Akademie věd – prof. František Vyskočil z Fyziologického a prof. Emil Paleček z Biofyzikálního ústavu.

Prof. **Vyskočil** je neurofyziologem, profesorem fyziologie a farmakologie. Jeho laboratorní studium nervové soustavy, elektrofyziologie a biochemie nervosvalových kontaktů a synapsí v mozku vedlo k podnětným objevům – mj. o působení adrenalinu a noradrenalinu na lepší výkonnost nervových spojů a nekvantového vlivu neuropřenašečů. Je autorem a spoluautorem stovek publikací. Působí ve

Fyziologickém ústavu AV ČR a na Přírodovědecké fakultě UK v Praze. Je členem londýnské The Physiological Society a zakládajícím členem Učené společnosti ČR, profesorem na několika zahraničních univerzitách (University of California, San Francisco, USA, Kazaňská lékařská univerzita aj.).

Prof. **Paleček** je objevitelem elektrochemie nukleových kyselin. Tato oblast se rapidně rozvíjí až v poslední době, neboť teprve současné laboratorní přístroje umožňují využít jeho vědecké objevy v praxi. Od roku 1955 působí v Biofyzikálním ústavu AV ČR, v současnosti rovněž přednáší na Masarykově univerzitě. Podobně jako prof. Vyskočil je zakládajícím členem Učené společnosti ČR a žákem a přímým pokračovatelem prof. Jaroslava Heyrovského. Ve svých 84 letech patří ke světově nejrespektovanějším českým vědcům. Na základě jeho zkoumání mohou nyní badatelé vést výzkum v oblasti metod vhodných k analýze změn ve struktuře DNA a bílkovin a jejich aplikaci v biomedicíně, tedy například při výzkumu Parkinsonovy choroby a rakoviny. V roce 2009 obdržel prof. Paleček nejvyšší ocenění AV ČR – medaili De scientia et humanitate optime meritis, v roce 2011 Cenu ministra školství, mládeže a tělovýchovy. ■

lsd

Předseda Senátu Milan Štěch předal ocenění Františku Vyskočilovi a Emilu Palečkovi.

STÁTNÍ CENA ZA PŘEKLAD 2014

Státní cenu za překladatelské dílo pro rok 2014 obdržel za celoživotní práci vědecký pracovník oddělení pro současnou kontinentální filozofii Filozofického ústavu AV ČR doc. **Jiří Pechar**. Po absolvování Filozofické fakulty UK působil do roku 1958 v Nakladatelství ČSAV, překladatelem z povolání byl až do roku 1990, kdy se ve FLÚ stal vedoucím oddělení pro filozofii 20. století; od roku 2009 působí v oddělení pro kontinentální filozofii.

Doc. Pechar pracoval po studii srovnávací literatury čtyři měsíce v Přírodovědeckém nakladatelství a jako redaktor pročítal matematické a fyzikální knihy; dříve, než se vrátil z vojny, stalo se z jeho pracoviště Nakladatelství ČSAV. Nastoupil do tiskového oddělení a do dvouměsíčníku *Vědecká kniha* připravoval stránkové charakteristiky o vydávaných knihách a reportáže ze života akademických pracovišť. Když se v roce 1958 stal prezidentem Československa Antonín Novotný, neprošel prověrkami a musel Akademii opustit. Podle rozhodnutí prověrkové komise mu Nakladatelství ale mělo najít zaměstnání „odpovídající jeho kvalifikaci“ (například místo redaktora závodního časopisu). Protože mu v té době vycházel v Nakladatelství Odeon překlad a na další měl smlouvu, rozhodl se, že se bude živit jako překladatel z povolání... (z rozhovoru *Každý filozof by si měl někdy „zapřekládat“*, který vyšel v AB 5/2009).

Doc. Pechar přeložil přes 50 knih z francouzštiny, němčiny i španělštiny. V krásné literatuře jde o díla klasiků (H. Balzac, V. Hugo, E. Zola) i literaturu moderní (N. Sarrautová, R. Pinget a především Marcel Proust – *Hledání ztraceného času*). Mezi jeho překlady je zastoupena též poezie (ukázky z barokního básnictví španělského a italského, básně Vahaerenovy, Mallarméův *Vrh kostek* a zejména dílo P. Jaccotteta). Jako překladatel se zabýval i dílem Lévi-Straussovým a Freudovým, přeložil L. Wittgensteina a J.-Fr. Lyotarda; od devadesátých let 20. století, kdy působil ve FLÚ, připravil s kolektivem překlady E. Husserla, M. Heideggera, J. Austina, M. Merleau-Pontyho, J. Derrida

a J. Lacana. Literární kritice se věnoval jako přispěvatel *Literárních novin*, *K2* a *Tvaru*.

Mimo překladatelskou dráhu se zabýval také teorií překladu, a to především současnou filozofií. V roce 1986 vydal *Otázky literárního překladu*; kvůli své publikaci *Francouzský „nový román“* (1968) byl po dlouhých 18 let odkázán pouze na samizdat. Publikoval 16 knih, z nichž literatury se týkají *Od příběhu k románu* (Čs. spisovatel 1989), *Prostor imaginace* (Psychoanalytické nakladatelství 1992), *Dvacáté století v zrcadle literatury* (Filosofia 1999), *Interpretace a analýza literárního díla* (Filosofia 2002) a *Literatura v průsečíku otázek* (Cherm 2012); samizdatové a emigrační próze věnoval knihu *Nad knihami a rukopisy* (Torst 1996) a dvoudílnou antologii *Čítanka samizdatové a exilové literatury* (Státní pedagogické nakladatelství 1991). Filozofie se týkají publikace *Být sám sebou – pojem identity a jeho meze* (nakl. Hynek 1995), *Problémy fenomenologie – Od Husserla k Derridovi* (Filosofia 2007), *Člověk a pravda* (Pulchra 2011), *Otázky Nietzscheho myšlení* (Filosofia 2012), *Lacan a Freud* (Sociologické nakladatelství SLON 2013).

V roce 1991 jmenoval francouzský ministr kultury doc. Pechara důstojníkem řádu pro umění a literaturu (Officier dans l'Ordre des Arts et des Lettres). Nadace Charty 77 mu udělila cenu Toma Stopparda za rok 1997, Akademie věd čestnou oborovou medaili Františka Palackého (2000). V roce 1997 byl jmenován důstojníkem řádu Akademických palm (Officier dans l'Ordre des Palmes académiques) a v roce 2008 obdržel medaili Josefa Hlávky. Je členem Obce spisovatelů, Pen klubu, Umělecké besedy a Obce překladatelů (v letech 1990–1991 byl také jejím předsedou). ■

LUDĚK SVOBODA

V původních textech se filozof, spisovatel, literární kritik a překladatel Jiří Pechar zabývá problematikou moderní evropské filozofie a literatury nebo také teoretickými otázkami psychoanalýzy. Je i „tlumočnickem“ významných beletristických a odborných textů převážně z francouzštiny a němčiny.

CENA JOSEFA JUNGMANNA 2013

Prestížní ocenění za nejlepší překlad uplynulého roku obdržel 2. října 2014 v pražském Goethe-Institutu Robert Svoboda. V soutěži, kterou každoročně pořádá Obec překladatelů, uspěl s literárním překladem knihy *Harmonia caelestis* maďarského spisovatele Pétera Esterházyho. Knihu vydalo Nakladatelství

Academia, letos vyšlo její pokračování nazvané *Opravené vydání*. Za překlad monumentálního díla koncipovaného jako rodná kronika rodu Esterházyů již Robert Svoboda získal na jaře ocenění v soutěži Magnesia Litera. ■

red

KOLÁŘOVSKÉ VÝROČÍ S PŘÍSPĚNÍM AKADEMIE VĚD

Sté výročí narození českého básníka a výtvarníka Jiřího Koláře (1914–2002) se dočkalo důstojného připomenutí nejen v české metropoli, ale též v nedalekém Kladně, kde žil mezi lety 1925 až 1945. Právě v den vzpomínaného jubilea, 24. září 2014, se zde konalo několik kulturních akcí, na jejichž přípravě se podílela i Akademie věd ČR a zvláště Ústav pro českou literaturu AV ČR (ÚČL).

Nejoficiálnější ráz měla úvodní část kolářovského večera – odhalení pamětní desky na místě, kde J. Kolář prožil nejdelší část kladenského období (1930–1945). U domu s adresou Poštovní náměstí čp. 190, stojícím dnes na místě někdejšího bydlíště J. Koláře a jeho rodičů, si kolem půl páté skupina zhruba 30 lidí vyslechla slova přítomných organizátorů

slavnostního aktu. Nechyběli mezi nimi kladenský primátor Dan Jiránek, radní pro kulturu a památkovou péči Středočeského kraje Zdeněk Štefek nebo ředitel Středočeské vědecké knihovny v Kladně Ing. Jiří Mika. Posledně jmenovaný přihlížejícím stručně přiblížil kladenskou životní etapu J. Koláře, který zde chodil do školy, poté se vyučil truhlářem a pracoval v družstvu Včela; ve 30. letech se zapojil do kladenského společenského a kulturního dění, za války byl nasazen na stavbě železnice v nedalekých Srbech a po válce se odstěhoval do Prahy. Poté Ing. Mika s úsměvem okomentoval složitou kladenskou anabázi rodiny J. Koláře a z ní vyplývající nesnáze s volbou vhodného prostoru pro umístění pamětní desky: „Jako první žili v lokalitě, kterou zdejší znají jako Nové Kladno. Dnes už z původní zástavby v podstatě nic nezbylo. Poté bydleli krátce v Újezdu pod Kladnem, který ale už také neexistuje. Potom se přemístili do Tuchorazi, ovšem ani

tam už jejich dům nestojí. Takže v podstatě jediné místo, kam jsme mohli pamětní desku umístit, je zde. Ovšem ani tento dům není původní.“

Přítomni byli rovněž pracovníci ÚČL AV ČR v čele s jeho ředitelem dr. Pavlem Janáčkem, který mj. upozornil na pozoruhodný fakt týkající se nepoměru Kolářem získaného vzdělání a jeho pozdějšího významu pro českou kulturu: „Scházíme se na místě, kde se odehrál zázrak, že člověk, který vyšel z deváté třídy a nikdy v životě se nenaučil pravopis, se právě zde začal stávat největším českým básníkem dvacátého století.“ Dr. Janáček zároveň pozval na přednášku literárního historika Mgr. Jakuba Říhy z ústavu, která se uskutečnila ve studovně nedaleké Středočeské vědecké knihovny, kam posléze vskutku většina shromážděných lidí zamířila. V prvním patře knihovny na ně čekala výstava *Hráno na harfu komínů. Jiří Kolář a Kladno (1925–1945)*, která vznikla v rámci programu rozvoje regionální spolupráce krajů a ústavů AV ČR jako společný projekt ÚČL a Středočeské vědecké knihovny v Kladně. Komorní expozice pro Malou galerii Středočeské vědecké knihovny v Kladně připravili již výše jmenovaní Ing. Mika a Mgr. Říha s Markétou Jelenovou coby autorkou její grafické koncepce. Výstava trvající do 7. října 2014 a založená na původním výzkumu přinesla nové informace a dosud nezveřejněné materiály ze sbírek Literárního archivu PNP, Státního okresního archivu v Kladně a ve Strakonících, Archivu bezpečnostních složek i sbírek soukromých.

Téhož dne byla textová část výstavy zveřejněna též v digitální podobě na webových stránkách ÚČL v rámci edice *Literatura ke stažení* (<http://www.ucl.cas.cz/cs/publikace/literatura-ke-staeni>) určené zájemcům o českou literaturu a obracející se zejména ke školám, knihovnám a muzeím. V tomto případě šlo o osm panelů tematizujících kladenskou etapu Kolářova života a tvorby. Expozice ve Středočeské vědecké knihovně v Kladně ovšem nabídla též vzácné artefakty, fotografie a dokumenty

spjaté s kladenskými léty J. Koláře – kupříkladu výstřižky z dobového tisku (časopisu *Svoboda* aj.), snímky J. Koláře a jeho uměleckých přátel, rukopis *Rudého havrana* či výtisky prvních vydání jeho raných knih (například *Křestný list*, 1941; *Limb a jiné básně*, 1945).

Kolářovský večer poté završila přednáška Mgr. Říhy věnovaná kladenskému období J. Koláře, které předcházelo úvodní slovo Ing. Miky a dr. Janáčka – mj. poděkovali za podporu Akademie věd přítomné předsedkyni Komise pro Regionální spolupráci krajů a ústavů AV ČR dr. Tatěně Petrasové a také připomněli dřívější spolupráci ÚČL se Středočeskou vědeckou knihovnou v Kladně, konkrétně výstavu o nakladatelském Kladně z roku 2007, jejímž autorem byl rovněž přítomný dr. Aleš Zach.

Těžiště přednášky Mgr. Říhy spočívalo v Kolářově dosud málo známém životním a tvůrčím období spadajícím do 30. let 20. století. Hlavní pozomost věnoval přednášející raným básnickým textům J. Koláře – strojopisu *Rudý havran*, rukopisnému cyklu *Nový don Quijote* a připravám první knižní sbírky *Křestný list*. Neopomněl ovšem blíže představit vliv kladenského prostředí a zdejších Kolářových přátel, jmenovitě například Václava Pekárka, jeho tehdejšího mentora ve věcech básnických, vzpomenout na spisovatelovu ranou tvorbu a jeho vstup na českou literární scénu.

Kolářovské oslavy v Kladně nabídly bohatý a pestrý program, který odhalil méně známou kladenskou etapu jeho života i tvorby a zdůraznil – oproti většině dalších akcí konaných u příležitosti jubilea – Kolářovo literární dílo. Podnětný večer nadto korunoval příslib vzniku knižní publikace pojednávající právě o J. Kolářovi a Kladnu, jejímiž autory by se měli stát Ing. Mika a Mgr. Říha a která by měla vyjít počátkem příštího roku.

PETR NAGY,
literární kritik a publicista

Kolářovská přednáška literárního historika Jakuba Říhy z ÚČL AV ČR se konala ve studovně Středočeské vědecké knihovny a vyslechlo ji několik desítek posluchačů.

Pamětní desku odhalili (zleva) ředitel SVKKL Jiří Mika a primátor Kladna Dan Jiránek.

Výstava o Jiřím Kolářovi a Kladnu v Malé galerii Středočeské vědecké knihovny v Kladně

JINDŘICH KŘEPELKA

(1890–1964)

„Nejsme oprávněni k tomu, abychom při této příležitosti hodnotili rozsáhlou vědeckou činnost univerzitní, jakož i činnost pedagogickou a odborně literární prof. dr. J. Křepelky. Jsme však povinni upozornit na zcela nezištnou a krajně obětavou činnost nového děkana na poli proti zločinnosti a na jeho lásku k bezpečnostním orgánům vůbec, zvláště pak k četnictvu, jemuž ochotně poskytuje radu a účinnou pomoc [...]“

„[...] Prof. Křepelka přednáší pravidelně v četnických odborných pátracích kurzech; známe pana profesora jako obratného řečníka a skvělého debatéra, který dovedl až dosud rozřešit každý kriminalistický problém a jenž přistupuje i k té nejobtížnější práci pro četnictvo s dobrou náladou, s níž překonává nejkomplicovanější situace. Jeho dokonalé vědecko-kriminalistické předběžné posudky jsou sice stručné, ale vždy výstižné a stylisticky dokonalé. To, co napíše, dovede i energicky a statečně obhájit před soudem republiky a nikdy se nebojí říci otevřeně své mínění. Je to pravý a poctivý sokol, jistý svými schopnostmi, které opírá o široké, odborné a všeobecné vzdělání, osobně krásný muž uhlazeného aristokratického chování. Umí zacházeti s četníky, kteří jsou (jak známo) velmi citlivým detektorem a – ačkoli jim řekne i to, čeho by se nikdo jiný neodvážil – jest jimi vážen a přímo zbožňován.“ (Va [= Robert Váňa], Spectabilis prof. dr. Křepelka a četnictvo, *Četnické listy* 26. 3. 1938.)

Jindřich Křepelka se narodil 30. června 1890 v Pelhřimově. Během studií na pelhřimovském gymnáziu jej nejvíce ovlivnil profesor fyziky a matematiky Josef Krkoška, průkopník praktických cvičení ve středoškolské výuce a bývalý posluchač T. G. Masaryka. V letech 1909–1913 Křepelka absolvoval studia chemie, matematiky a fyziky na Filozofické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity. Již roku 1911 se stal stipendistou v Chemickém ústavu Univerzity Karlovy a roku 1913 asistentem prof. Bohuslava Braunera (do roku 1925). Po ukončení studií působil jako středoškolský pedagog (zejména 1914–1918 na Městském dívčím reálném gymnáziu E. Krásnohorské v Praze), roku 1917 získal doktorát. Důležitý mezník v jeho životě představoval studijní pobyt v USA, během nějž pracoval jako výzkumný pracovník v ústavu prof. Theodora Williama Richardse (prvního amerického vědce, který získal roku 1914 Nobelovu cenu za chemii) na Harvardově univerzitě v Cambridge (1919–1920).

Po návratu do Československa působil nadále jako asistent Chemického ústavu Přírodovědecké fakulty UK (PřF UK) a v červnu 1921 se habilitoval pro obor organické chemie (roku 1925 byl jmenován profesorem mimořádným, 1931 řádným). Roku 1925 mu bylo svěřeno vybudování samostatného ústavu pro anorganickou a soudní chemii PřF UK, dočasně také řídil ústav pro aplikovanou a farmaceutickou chemii. Byl posledním

děkanem PřF UK před uzavřením vysokých škol (1938–1939). Za války pracoval krátce na ministerstvu sociální a zdravotní správy. V květnu 1945 se vrátil na univerzitu, avšak v březnu 1948 byl jako politicky nežádoucí osoba poslán na dovolenou a za rok nato penzionován. V letech 1953–1963 působil jako vědecký pracovník a školitel aspirantů v Ústavu pro výzkum rud.

Prof. Křepelka se soustavně věnoval výzkumu atomových vah; jím určené atomové váhy cinu, hliníku, arzenu a olova byly zařazeny do mezinárodní tabulky atomových vah jako dosud nejpřesnější stanovení těchto konstant. Dále studoval vliv čistoty na vlastnosti látek a ultračisté látky. Část jeho prací se týká soudní chemie, toxikologie a farmaceutické chemie. Roku 1919 publikoval s Bohuslavem Braunerem *Analysu kvalitativní pro posluchače (začátečníky) české university*, v roce 1932 vydal Spolek československých farmaceutů jeho přednášky z anorganické chemie. V zahraničí měla odezvu kniha *Kvantitativní chemická analýza* (1947) věnovaná památce studentů umučených 17. listopadu 1939. Rukopis třídílné učebnice *Anorganická chemie* zůstal nedokončený.

Nad rámec vědeckých aktivit působil jako soudní znalec v oboru chemie a toxikologie zemského civilního i trestního soudu, dále jako znalec a stálý spolupracovník Ústředního četnického pátracího oddělení a Všeobecné kriminální ústředny při pražském policejním ředitelství (později Kriminální ústředny Ministerstva vnitra v Praze). Značný byl jeho podíl na vědecko-organizační práci: 25 let vykonával funkci jednatele Československé společnosti chemické, dlouhá léta byl členem Komise pro atomové váhy a Komise pro vydávání a registraci kritických konstant při Mezinárodní unii pro čistou a aplikovanou chemii (International Union of Pure and Applied Chemistry /IUPAC/). O uznání jeho vědecké a pedagogické činnosti svědčí například zvolení mimořádným členem II. třídy České akademie věd a umění (1928), čestné členství v Přírodovědeckém klubu, Spolku československých farmaceutů nebo Americké chemické společnosti.

Profesor Křepelka, významný vědec světového formátu, zemřel v Praze před padesáti lety, 30. října 1964. ■

HANA KÁBOVÁ,
Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.

STRATEGICKÉ VÝZVY pro EVROPSKÝ VÝZKUM

Evropská komise vydala v září zprávu o ambiciózních vědecko-technologických iniciativách – tzv. „vlajkových lodích“ („FET Flagship Initiatives“). Dokument se zaměřuje především na první zkušenosti a hodnocení dvou iniciativ, jejichž aktivity trvají od října 2013. Jde o projekty zaměřené na výzkum lidského mozku (Human Brain Project – HBP) a využití grafenu (Graphene Flagship), do nichž Unie v průběhu následujících 10 let investuje dvě miliardy eur. Zpráva dále představuje strategii a model fungování iniciativ.

Obě vlajkové lodě představují nový přístup k partnerství ve vědecko-technologické spolupráci. Zaměřují se na významné mezioborové výzvy ve výzkumu, aby zapojily aktéry z akademické i průmyslové sféry a posílily inovace v Evropě. Formálně jsou začleněny do oblasti FET (Budoucí a vznikající technologie) rámcového programu *Horizont 2020*. Původně byly implementovány formou přípravných projektů 7. RP. Jako doplněk k uvedeným dvěma projektům iniciovala EK rovněž koordinační akci mezi členskými státy, aby stanovila a implementovala aktivity podporující vznik iniciativ. Evropa by se měla prostřednictvím obou iniciativ stát světovým lídrem v daných oblastech a měla by být atraktivnější ke spolupráci pro mimoevropské partnery.

Iniciativa zaměřená na výzkum lidského mozku usiluje o lepší porozumění fungování mozku vytvořením realistického počítačového modelu (do roku 2023). Model pomůže identifikovat, jakým způsobem ovlivňují mozek choroby a jak lze nemocem mozku předcházet a léčit je. Zároveň ovlivní pokrok v počítačovém programování a robotice.

Iniciativa pro grafen má za úkol zkoumat unikátní vlastnosti tohoto materiálu a podpořit přenesení jeho využití z laboratoří do průmyslové výroby a na trh. Potenciál grafenu spočívá například ve vývoji nových kompozit, výkonnějších baterií nebo nových typů senzorů; uplatnění tedy nachází od ICT přes energetiku, automobilový průmysl až po vesmírné technologie.

EK ve zprávě k iniciativám potvrzuje dlouhodobou a rozhodnou podporu jejich aktivitám. V současnosti usiluje především o vytvoření transparentního systému vedení, který umožní relevantním aktérům podílet se na jejich činnosti a zároveň zajistí efektivní nakládání se zdroji. Mezi hlavní orgány řídicí struktury patří rámcový výbor partnerství (*Framework Partnership Board*), výbor přispěvatelů (*Board of Funders*) a řídicí fórum iniciativ (*Flagship Governance Forum*).

Model fungování iniciativ se zakládá na existenci tzv. hlavního projektu (*Core Project*), jehož aktivity doplňují partnerské projekty (*Partnering Projects*); ty přispívají k dosažení cílů hlavního projektu a jsou součástí celé

ZDROJ: HTTP://GRAPHENE-FLAGSHIP.EU/

iniciativy. Zatímco *Core Project* financuje EK, partnerské projekty jsou z velké části financovány členskými státy, případně z prostředků na regionální a mezinárodní úrovni nebo ze soukromých zdrojů.

Strategii fungování předepisuje *Flagship Action Plan*, který obsahuje strategii pro spolupráci s průmyslem, efektivní komunikaci a diseminaci výsledků, vzdělávání a školení a spolupráci s evropskými a mezinárodními iniciativami.

Na rok 2017 se plánuje střednědobé hodnocení iniciativ, které se kromě výzkumných aktivit zaměří také na mechanismy řízení a implementace projektu. Kritické ohlasy výzkumníků se ozývají již v současnosti, a to především v případě HBP. Podle jejich názoru rozděluje projekt evropskou komunitu neurovědců; problematická je zejména netransparentní struktura fungování a financování iniciativy – navrhují proto, aby se upřednostnily menší projekty řízené výzkumnými týmy.

A jaká je situace *FET Flagships* ve vztahu k České republice? Výše uvedené iniciativy vyhlásily v roce 2013 výzvu na dodatečné partnery. V případě HBP reagovalo na výzvu osm českých institucí (z celkových 355); mezi vybranými ale žádná z nich nefigurovala. Ve výzvě grafen uspěl Ústav fyzikální chemie J. Heyrovského AV ČR, který s dalšími 65 partnery z 19 zemí iniciativu rozšíří. ■

MICHAELA VLKOVÁ,
CZELO – Česká styčná kancelář pro VaVal, Brusel,
Technologické centrum AV ČR

Vzpomeňme Seiferta

FOTO: STANISLAVA KYSELOVÁ, AKADEMICKÝ BULLETIN

Před třiceti lety získal naši první Nobelovu cenu za literaturu básník Jaroslav Seifert. Bylo mu tehdy 83 let, stejně jako Nobelově ceně, která se uděluje od roku 1901, kdy se básník narodil. Pro tehdejší režim to znamenalo katastrofu: ačkoli byl Seifertovi už dříve udělen titul národní umělec i státní ceny, podpisem Charty 77 se stal nepřítelem režimu. Komunisti si jej sice nedovolili přímo perzekvovat, ale jeho knihy nechtěli dlouho vydávat. Jenže tituly se přesto dostávaly na svět v samizdatu; zásluhou českého fyzika žijícího ve Švédsku prof. Františka Janoucha vyšly básnickovy *Sonety o Praze* ve Francii a vědělo se i o aktivitách směrem k nominaci na Nobelovu cenu. Obavy představitelů režimu se v roce 1984 naplnily, když ze Stockholmu skutečně jméno Jaroslava Seiferta zaznělo. Však se také po udělení ceny nesměly ve výlohách knihkupectví vyvěšovat básnickovy portréty, ve školách se o Nobelově ceně nehovořilo a byly zabavovány zahraniční noviny, které o Seifertově ocenění referovaly, a to včetně komunistického *L'Humanité*.

Je nesporné, že za nominací na Nobelovu cenu stál F. Janouch. Byl to on, kdo poslal členům Švédské akademie knihu se Seifertovými básněmi v češtině, švédštině a angličtině s autorovými fotografiemi od

Ivana Kyncla. Knihu, jež nebyla běžně k sehnání, dostal mimo vlivných lidí také švédský tisk, který reagoval řadou článků, recenzí a úvah, čímž se Seifertovo jméno stalo známým.

Nejdůležitější roli zřejmě sehrál kolektivní dopis Švédské akademii od významných literátů (Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir, Louis Aragon, Raymond Aron, Milan Kundera, Roman Jakobson a Jean-Pierre Faye) z roku 1978. Mj. se v něm uvádí: „Jaroslav Seifert je posledním velikým mluvčím generace, která vytvořila zářící české souhvězdí dvacátého století na křižovatce mezi surrealismem, ruským formalismem a futurismem, německou avantgardou, strukturalismem a následnými proudy. Je svědkem zmizelé pevniny: českého kulturního rozkvětu Masarykovy epochy, souostrovím svobody v srdci střední Evropy. Z tohoto tragického ztroskotání se vynořuje zářící poezie Jaroslava Seiferta.“

Seifertovu cestu na piedestal české poezie dokumentuje F. Janouch v knize *Šel básník chudě do světa*, která vyšla v roce 1995 v Nakladatelství Český spisovatel. ■

HaM

Špionáž za studené války

Před 55 lety, v devětačtyřicátém roce, vybuchla první ruská atomová bomba a na světě se zrodila ozbrojená rovnováha strachu. A nakolik Sovětům přizpůsobily jejich pumy přispěly krádeže anglo-amerických vědeckých poznatků? Je to 10 let, kdy se tyto otázky pokusil zodpovědět renomovaný autor Karel Pacner ve své knize o špionáži za studené války (Albatros 2004). Mezičas pochopitelně přinesl nové znalosti a souvislosti, a tak přesně po desetiletí vychází v nakladatelství Daranus doplněné vydání, tentokrát rozdělené do dvou knih, protože dílo narostlo o několik kapitol. První díl končí v polovině šedesátých let minulého století – *Velké špionážní operace časů studené války (1945–1965)*

– přivítal na svět 22. října 2014 bývalý první ministr vnitřní ČR Jan Ruml v pražské literární kavárně Academia na Václavském náměstí. Zkrácenou kapitolu, jak Sověti ukradli Američanům atomovou bombu, čtete na webových stránkách Technetu www.technet.idnes.cz. ■

HaM

FOTO: MARINA HUŽVÁROVÁ, ARCHIV KARLA PACNERA

Publikaci představil její autor, novinář Karel Pacner.

NOVÉ KNIHY

ALOIS MUSIL

Nejvýznamnější český orientalista Alois Musil byl jako katolický kněz, navíc úzce spjatý s posledním rakousko-uherským císařským párem i s „buržoazní“ Masarykovou republikou, odsouzen komunistickým režimem k zapomnění. Přesto je mezi zahraniční odbornou veřejností dobře známý.

Díky odhodlání a zapálení se chudý moravský chlapec stal cestovatelem, spolunáčelníkem dvou beduínských kmenů i objevitelem skvostu raně islámské architektury, unikátní stavby Qusajr 'Amra. Napsal 70 knih a přes 1400 odborných i populárních článků a během první republiky pod Masarykovým vedením významně formoval československou orientalistiku. Vedle orientalistiky se zabýval bibliстикou, kartografií, archeologií, etnografií i kulturní a sociální antropologií.

Pavel Žďárský, edice: *Věda kolem nás*, Academia, Praha 2014

VÁCLAV NOVOTNÝ

Monografie přibližuje život a dílo významného pražského univerzitního profesora českých dějin V. Novotného (1869–1932). Byl žákem především J. Golla a J. Emlera, ovlivnil ho rovněž T. G. Masaryk a po studiích se stal pomocníkem V. V. Tomka. Jako zemský stipendista odjížděl v roce 1898 do Říma coby zaměstnanec Místodržitelského archivu. Teprve v roce 1908 po jmenování skutečným mimořádným profesorem se mohl plně věnovat pedagogic-

kému a vědeckému působení. Z obsáhlé řady jeho historických prací jsou nejznámější, vedle některých základních pramenných edic, první čtyři svazky *Českých dějin* a dva svazky *Mistra Jana Husa*.

Jaroslava Hoffmannová, edice: *Paměť*, Academia, Praha 2014

LUMINISCENCE DOMA, V PŘÍRODĚ A V LABORATOŘI

Co je luminiscence neboli světélkování za přírodní jev? Kde na ni můžeme narazit, jak se zkoumá a jaké má využití v technické praxi a lidské činnosti vůbec? Luminiscence se uplatňuje v tak různorodých oborech, jakými jsou například lékařská vyšetření (PET/CT), bezpečnost leteckého provozu (radar), automobilový průmysl, informatika (telekomunikace, CD či DVD) nebo běžná osvětlovací technika. Taková popularizační publikace pro širší okruh čtenářů dosud na našem trhu zcela chyběla.

Ivan Pelant, Jan Valenta, edice: *Průhledy*, Academia, Praha 2014

REALISMUS A RELATIVISMUS

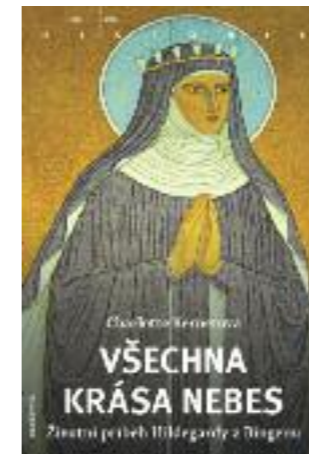
Posláním filozofů je dle Davida Lewise zpochybňovat banality, i když se nakonec ukáže, že byly víceméně správné. Filozofové nás však přinutí o nich přemýšlet. Autor knihy sleduje napětí mezi realismem a konstruktivismem u Willarda Quinea, Hilaryho Putnama, Donalda Davidsona, Nelsona Goodmana a Richarda Rortyho. Ačkoli sám zastává pozici realismu, provokují ho argumenty zmíněných autorů k zamyšlení. Závisí existence žiraf na lidech? Stvořil Goodman „nejhorší argument na světě“? Lze svět pozorovat z perspektivy božího oka? Můžeme se vysvléci ze svých pojmů a slov? Je člověk schopen přesně zmapovat svět, jenž ho obklopuje?

Tomáš Marvan, edice *Společnost*, Academia, Praha 2014

VŠECHNA KRÁSA NEBES

Hildegarda z Bingenu (1098–1179) měla již od dětství vize, jako desáté dítě svých rodičů byla zaslíbena Bohu a její život naplňovala zbožnost i duchovnost. Zároveň se z ní stala silná, odvážná a samostatná žena, která dokázala vybudovat dva kláštery a řídit je s téměř manažerskými schopnostmi. Přitom se neustále vzdělávala, psala spisy a dopisovala si s vůdčími osobnostmi církevního i politického života své doby. Byla prorokyní a vizionářkou, psala o vztahu člověka a okolního světa, o přírodě obecně i konkrétně (o kamenech, zvířatech, léčivých bylinách). Sepsal také mnoho básní a textů k písním, jichž zkomponovala přes sedmdesát. Její hudební dílo je stále živé. Navzdory fyzickým i psychickým strážním se dožila na svou dobu neobyčejně vysokého věku.

Charlotte Kernerová, edice: *Historie*, Academia, Praha 2014

EVENT

Slovak Academy of Sciences Releases first History

The Slovak Academy of Sciences has published its first comprehensive and synthesised study of significant Slovak scientific achievements. Titled *The Slovak Academy of Sciences*, it was written by an eminent historian Dušan Kováč (eds.). It maps important events from the first half of the 18th century to the present. It describes not only the Academy's successes but also problems during totalitarian regimes and important historical documents. Dušan Kováč presented the book during ceremony October 14, 2014 at Villa Lanna in Prague. Present were the Slovak Ambassador Peter Weiss and ASCR President Jiří Drahoš and a former president Václav Pačes. Slovak Academy President Jaromír Pastorek was unable to participate due to budget negotiations. The Slovak Academy of Sciences anticipates an 17 percent budget reduction for next year, according to the Finance Ministry.

TOPIC OF THE MONTH

European Health Forum Gastein (EHFG 2014)

Opportunities and risks following current European elections and maintaining and improving the health of citizens in EU countries was a major theme of the EHFG annual conference in October in Gastein, Austria. The Ebola crisis in six African nations, with about 14,000 reported cases and 4,900 deaths, was another topic of discussion by the 600 leading experts in attendance. The World Health Organization states 4.7 million people could be infected and 1.2 million people could die from Ebola by June 2015.

The crisis is not just an epidemic, it is a systemic failure of our global health care model, according to experts. Moreover, it is a failure on governance, international development assistance, but primarily on the failure to take immediate action.

Is Ebola only a threat?

The essay in this issue reflects the Ebola virus disease (EVD) by world-renowned immunologist Professor Ivo Hána. EVD first appeared in 1976 in simultaneously in Nzara, Sudan and in Yambuku, Democratic Republic of Congo (DRC). It was detected in a village in the DRC near the Ebola River, from which the disease takes its name.

SCIENCE AND RESEARCH

Archaeological find of a church at Vyšehrad

Archaeological research continues in areas of the Basilica of St. Lawrence at Vyšehrad. The century pre-Romanesque edifice may have been the largest in Prague. The space of the Basilica in the southern part of Vyšehrad, examined over the past decades, is the focus of archaeologists at the Institute of Archaeology. The attention of archaeologists has been focused mainly on previous structures at that site, remnants of which were first investigated in the 1930s, but only partially. During research of Vyšehrad monuments, archaeologists have revised the research project in 2011. The existence of an earlier building preserved only in its foundations was confirmed this year. The Basilica of St. Lawrence is comparable in size to the episcopal rotunda of St Vitus and St Wenceslas at Prague Castle. It was constructed on a ground plan uncommon for Bohemia at that time – a square with three apses (a so-called triconch). Archaeologists date its construction as the 2nd half of the 10th century to the 1st half of the 11th century.

TOFA 2014

Some of the world's experts in thermodynamics discussed fundamental and practical aspects of the Thermodynamics of Alloys (TOFA) in Prague September 7–9, 2014. It was sponsored by the Institute of Physics of Materials ASCR.

INTRODUCING PROJECTS ALMA

Academic Materials Research Laboratory of Painted Artworks (ALMA) is a joint workplace of the Academy of Fine Arts in Prague (AFA) and the Institute of Inorganic Chemistry of the Academy of Sciences of the Czech Republic (IIC ASCR). This is a scientific laboratory focused on the Czech cultural heritage. Combining the branches of the natural sciences, art and the history of art, ALMA seeks to deepen the knowledge of painting materials and techniques. The knowledge acquired is integrated into a complete evaluation of painted art works by origin, age, and authenticity. The ALMA Laboratory develops instrumental materials analysis methods and interprets the results in the context of art history and history of materials technology.

VŠECHNA FOT.: STANISLAVA KYSELOVÁ, AKADEMICKÝ BULLETIN

Zleva: ředitelka Slovanského ústavu AV ČR Helena Ullbrechtová, velvyslankyně ČR ve Slovinsku Věra Zemanová, předseda AV ČR Jiří Drahoš, místopředseda vlády a ministr zahraničních věcí Slovenské republiky Karl Erjavec, David Blažek ze SLÚ AV ČR, zástupkyně Slovenské akademie věd Miami Urbec a velvyslankyně Slovenské republiky v ČR Smiljana Knez

POCTA MATIJI MURKOVI

V rámci oslav stého výročí slovenistiky na Univerzitě Karlově byla odhalena žulová pamětní deska, která na sídle Slovanského ústavu AV ČR ve Valentinské ulici připomíná významného evropského filologa původem ze Slovinska Matije Murka. Profesor Murko působil na univerzitách v Rakousku, Německu a od roku 1920 v Praze, kde se podílel na reorganizaci slavistického semináře na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a v letech 1931–1941 byl druhým předsedou Slovanského ústavu.

Ani pošmourné počasí nevadilo 6. listopadu při ceremoniálu za účasti vedení AV ČR i zástupců Slovenské republiky. Zatímco předseda AV ČR Jiří Drahoš zdůraznil zejména Murkovy odborné kvality, jimiž by splnil rovněž kritéria současného evropského špičkového humanitního vědce, včetně vysokého počtu ohlasů, citací a interdisciplinarity, slovinský místopředseda vlády a ministr zahraničních věcí Karl Erjavec připomněl také otisk Murkových krajanů – architekta Josipa Plečnika a skladatele Jacoba Galluse. (V této souvislosti jistě stojí za zmínku i česko-slovinské působení rodu Foerstrů – pozn. red.)

V hlavní budově FF UK, tedy nedaleko od Slovanského ústavu AV ČR, provázela oslavy výstava k významnému jubileu zdejší výuky slovinštiny.

HaM

Nový předseda Grantové agentury

Vláda na svém zasedání 1. října 2014 jmenovala nového předsedu Grantové agentury ČR. Stal se jím mezinárodně uznávaný odborník v matematické analýze a představitel pražské školy teorie potenciálu prof. RNDr. **Ivan Netuka**, DrSc., který dosud zastával post místopředsedy. Prof. Netuka je mj. členem Grémia AV ČR pro vědecký

FOTO: STANISLAVA KYSELOVÁ, AB

titul DSc. a členem Akademického sněmu AV ČR (od roku 2002). Osmým rokem působí v Radě Matematického ústavu AV ČR a od roku 2009 je zástupcem GA ČR a AV ČR v řídicí radě (Governing Council) European Science Foundation. Více na <http://www.gacr.cz>.

lsd

CENY ZA POPULARIZACI VĚDY

Cestovatel do hlubin Země, lovec záhad a vypravěč bájného eposu o Gilgamešovi – tři vynikající badatelé, kteří se 24. října 2014 stali laureáty ceny za propagaci či popularizaci výzkumu, experimentálního vývoje a inovací. Mimořádné pocty, kterou předseda Akademie věd prof. Jiří Drahoš uděluje od roku 2012, se letos dostalo dr. Aleši Špičákovi z Geofyzikálního ústavu AV ČR, dr. Michaelu Londesboroughovi z Ústavu anorganické chemie AV ČR a dr. Jiřímu Proseckému z Orientálního ústavu AV ČR.

Aleš Špičák je vedoucím oddělení tektoniky a geodynamiky GFÚ a odborníkem na silná zemětřesení v seizmicky aktivních oblastech, kde se tektonické desky kamenného obalu Země pod sebe vzájemně podsouvají (především oblast jihovýchodní Asie); dále zkoumá možné souvislosti sopečné a zemětřesné činnosti. Jeho pohled ovšem nemíří jen do zmíněných exotických částí naší planety, kde se Země třese daleko častěji a silněji než u nás – zabývá se také hlubokou geologickou stavbou střední Evropy s důrazem na oblast Českého masivu. Je spoluautorem hypotézy o zásadním vlivu tzv. fluid (podzemní tekutiny související s vulkanickou činností před cca 200–300 tisíci lety) při vzniku zemětřesných rojů v západočeské seizmicky aktivní oblasti. Dr. Špičák patří mezi mediálně známé pracovníky AV ČR, je častým hostem rozhlasových i televizních zpravodajských pořadů komentujících zemětřesení a sopečné erupce ve světě.

Michael Londesborough se specializuje na borany, karborany a metalkarborany – chemické sloučeniny (obvykle značně reaktivní látky), které slouží k přípravě dalších sloučenin. Jeho výzkum i popularizační aktivity mají jednoho společného jmenovatele – badatelovu tezi, že původ budoucích úspěchů lidské civilizace se nachází ve vědeckých a technologických inovacích, které jsou podpořeny zvyšujícími se standardy vzdělávání. Dr. Londesborough se podílí na projektech Akademie věd, British Council, České televize a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Za všechny uvedme úspěšný televizní seriál *Lovci záhad*, jehož je spoluautorem a jedním ze dvou hlavních protagonistů. Oceněný badatel také podporuje kontakty mladých vědců z Velké Británie a České republiky.

Jiří Prosecký se zaměřuje na starověký Přední východ, akkadskou (babylonsko-asyrskou) literaturu a její překlady a možné interpretace. Je autorem, spoluautorem, editorem či překladatelem knižních publikací a na zmíněné téma napsal desítky odborných článků. Do češtiny mj. přeložil *Epos o Gilgamešovi*, jenž se považuje za nejvýznamnější literární dílo starověkého Předního východu. Dr. Prosecký tak pomáhá české veřejnosti zprostředkovat duchovní kořeny starých civilizací, které se staly kolébkou i té naší. Mimořádným záběrem přeložených a komentovaných textů je badatelovo dílo ojedinělé i v kontextu světové odborné literatury.

Isd

VŠECHNA FOTA: STANISLAVA KYSELOVÁ, AKADEMICKÝ BULLETIN

